

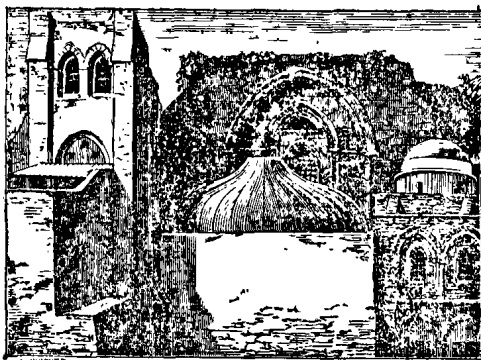

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԱՐԳԱՆԵՆ, ԲԵՆԵՍԻՐԵԿԵՆ, ԳՐԵԳԻՏԵԿԵՆ

ԵՒ ԲԵՂԵԲԵԿԵՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ
ՇԺՁԱՆ ՄԻԼՄԵԼՆ

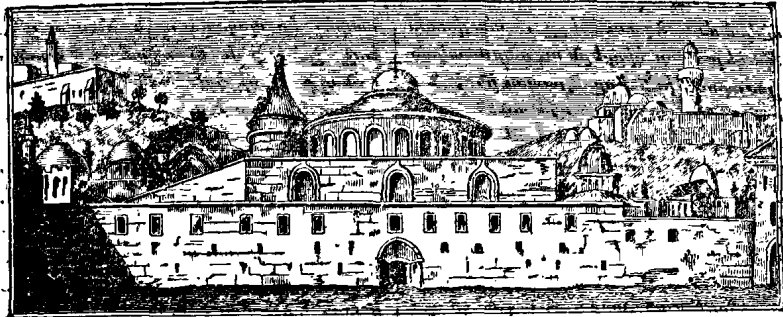
ՅԵՐՈՒՍԱԼԻՄ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈՎԲԵԱՆՑ

1868

Արամանեան Վերսիլ և Կոլորադո աղաք :
 Աճիւնեան խաչատուր աղա Վանցի :
 Անտան աղա Խամարիցի :
 Անտանեան Պօղոս աղա :
 Ապրօ Էֆենտի :
 Արայանեան մահտեի Սարգիս աղա :
 Արիաման Սիբուրի աղա :
 Արզանեան Ստեփան Պէյ :
 Բարսղանեան Բալուստի աղա :
 Բարսղան Ստեփան աղա :
 Գարբիէլ աղա (մահտեի) :
 Գարբիէլեան մահտեի Սիբուրի աղա ոսկերիչ :
 Գալաթանեան մահտեի խաչատուր աղա :
 Գալաթանեան Զանիկ աղա ժամագործ :
 Դալուստեան Ղալար աղա :
 Դարբիէլեան Բարուժիւն աղա :
 Դարարանեան մահտեի Գարբիէլ աղա :
 Կաւանիկ աղա (մահտեի) ոսկերիչ :
 Կարամանեան Գեորգ աղա . (2 օրի .) :
 Կարամանեան Մանուկ աղա :
 Գարամանեան Բարուժիւն աղա :
 Գարամանեան Դարբիէլ և Զարթուրժում աղաք (2 օր) :
 Գալաթիան մահտեի Բալիթ աղա :
 Գեփեկեան Գրիգոր և Բովանմեան աղաք Կիսարայի :
 Գուրուշեան մահտեի Բարուժիւն աղա :
 Գուլաթալեան մահտեի Բակոր աղա :
 Գրիգորեան Սիմեոնիկ աղա :
 Դարարիթաք ընկերութիւն Էրիպու :
 Էսպընեան Յ . Ստեփան աղա Արապկերցի :
 Էսպընեան Պօղոս աղա :
 Էսպընեան մահտեի Բովանմեան աղա :
 Էսպընեան Աւետիս աղա :
 Էտուս.Ֆեռն Էլեքանեան աղա :
 Էրամեան Գեորգ Պէյ . (5 օրի .) :
 Էրեյեան Սիմաս աղա :
 Էօրտամեան Կարապետ աղա . (2 օրի .) :
 Զարդաբեան Գեորգ աղա :
 Զարդաբեան Կարապետ աղա :
 Էլմանեան Պետրոս աղա :
 Էմեքեան Նիկողոս աղա :
 Թաւադրեան մահտեի Թուքէն աղա :
 Թաւադրեան Վրժանեան աղա ժամագործ :
 Թաւժի պաշտ Բարուժիւնեան Աւաքէլ աղա :
 Թեփեքաբեան Կարապետ աղա :
 Թիթեպրեան Սաւփաս աղա . Լուկ . Խաբէնեան Ընկի :
 Թօպալիքեան Սիմաս Էֆենտի :
 Թօխասպի մահտեի Բակոր աղա :
 Ի Խոտալեան Ասապ աղա :
 Իւզապրեան Դարբիէլ աղա :
 Խոտապուրեան Սիբուրի աղա :
 Խոտալեան Գեորգ աղա :
 Կիւրպչիկ Աբել աղա :
 Կիւրպչիկեան մահտեի Կիւրպչիկ աղա :
 Կիւրպչիկեան Կիւրպչիկ աղա Կիսարայի :
 Կիւրպչիկեան Սերափե աղա :
 Կիւմիւշեան Զարթուրժում աղա :
 Կիւմիւշեան Բարուժիւն աղա :
 Կիւմիւշեան Բովանմեան աղա :
 Կիւմիւշի մահտեի Արթուր աղա :
 Կիւմիւշի Դարբիէլ աղա :
 Կիւմիւշեան Գարբիէլ աղա :
 Զամանեան Գալաթաք աղա :
 Զամանեան Սարգիս Էֆենտի :
 Զամաթաւում աղա Սամուէլիւի :
 Զիլիքաք Կիւրպչիկեան Սողոմոն Էֆենտի :
 Զարեկ մահտեի Արթուր աղա :
 Զանկեան Պետրոս աղա :
 Զարարանեան մահտեի Խաչիկ աղա :
 Զարարանեան Բիթուտուտուր աղա :
 Զէնուրեան մահտեի Գարբիէլ աղա ոսկերիչ :
 Զիլիքիկեան Դարբիէլ աղա :
 Զիլիքիկեան Բովանմեան աղա :
 Զալալուսեան Էփրիմ աղա :
 Զալալուսեան մահտեի Սարգիս Խաչիկ :

Մահտեի Պետրոս աղա Վանցի Էրեյիփիւ : Աղթամարա
 Մանիկեան մահտեի Մանուկ աղա . (12 օրի .) :
 Մանուկեան Բակորիկ աղա :
 Մանուկեան Պօղոս աղա :
 Մանուկեան Բովանմեան աղա :
 Մանուկեան Սեփեքիւմ աղա :
 Մերստեփանեան Սիբուրի աղա :
 Մարթեան մահտեի Սիբուրի աղա :
 Միխիլեան Սիբուրի աղա :
 Միստիկեան Զիլիկ աղա :
 Միստիկեան խաչատուր աղա :
 Միստիկեան Վարդեղեան աղա :
 Միստիկեան Տօքթօր :
 Մուպաշեանեան Բակոր Էֆենտի . (2 օրի .) :
 Մոսիկեան Բակոր աղա :
 Մուրատեան Գեորգ աղա :
 Մուրատեան մահտեի Սարգիս աղա :
 Բակորեան Պօղոս աղա տաւրաք :
 Բովանմեանեան Զարարանեան աղա :
 Բովանմեան Կարապետ աղա :
 Դերսեանեան Գրիգոր աղա :
 Նիկողոսեան Պետրոս աղա :
 Նորատուրեան մահտեի Գրիգոր աղա . (2 օրի .) :
 Նորատուրեան Բակորիկ Էֆենտի . (2 օրի .) :
 Նորատուրեան Սիմեոնիկ աղա . (2 օրի .) :
 Շահաւեանեան ընկերութիւն Սերասպի :
 Շամանմեան Աւետիս աղա :
 Շաւուշեան Սիբուրի աղա տարաք :
 Շաւուշեան Սարգիս աղա ժամագործ :
 Շալեան մահտեի Պաղտատար աղա Բիւնիկեան :
 Շարաբեան Կարապետ աղա :
 Շիլիքեան Գրիգոր և Բովանմեան աղաք :
 Շիրանեան Սարգիս աղա :
 Շրաբեան Սիլեան աղա Արապկերցի :
 Շրաբեան Սիբուրի աղա :
 Շրաբեան Սիբուրի Պէյ :
 Պալեան Սարգիս Պէյ :
 Պալեան Անտոնիկ Էֆենտի :
 Պալեան Բակոր Էֆենտի :
 Պալաթեան Սիբուրի աղա :
 Պալաթեան մահտեի Խաչիկ աղա :
 Պալաթեան մահտեի Աւետիս աղա :
 Պալաթեան Նիկողոս աղա Սերասպի :
 Պիլիքեան խաչիկ Պէյ :
 Պիլիքեան Սահակ աղա :
 Պիլիքեան Սարգիս աղա :
 Պիլիքեան Սիբուրի աղա :
 Պիլիքեան մահտեի Գեորգ աղա :
 Պիլիքեան Բովանմեան աղա :
 Պիլիքեան Սիմեոն աղա :
 Սաքալեան Սիլեքեան աղա :
 Սահակեան մահտեի Բարուժիւն աղա :
 Սարգիս (մահտեի) աղա ոսկերիչ :
 Սարարանեան Կարապետ աղա :
 Սեփեք (մահտեի) աղա :
 Սեփեքեան Երանտիկ Կարթուրի :
 Սեփեքեան Բարուժիւն աղա :
 Սեփեքեան Տօքթօր Էֆենտի :
 Սեփեքեան մահտեի Սահակ աղա :
 Սեփեքեան Նշան Էֆենտի :
 Սիմեոնեան Բակոր աղա :
 Սիմեոնեան Բարուժիւն աղա :
 Սուրբ. Խոսեան Նիկողոս աղա :
 Սուրբ. Խոսեան Բովանմեան Էֆենտի :
 Ստատուրեան Կարապետ և Բարապի աղաք :
 Ստեփանեան մահտեի Սիբուրի աղա :
 Սարգիսեան Արթուր աղա :
 Սարգիսեան Գրիգոր աղա Պօղոսեան :
 Սարգիսեան Տօքթօր աղա Թաւժիկալ :
 Սարգիսեան Գրիգոր աղա :
 Տաւրաքեան Արթուր աղա :
 Տաւրաքեան Յ . Ստեփան Սիմեոնիկ Էֆենտի :
 Տաւրաքեան Պ . Աւաքէլ Էֆենտի :
 Տաւրաքեան Պ . Սիբուրի Պէյ :

Մ Ի Մ Ն

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԵՐԿՐԻՒՄ ՏՈՒՐ
ԹԻՒ 4.

ԱՊՐԷ 30
1868.

ԷՐԿՐԵՅԻՆ ԲԱՆԱԾԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Մարդ իւր ծնած վայրկենին չու
նի այնքան արժանաւորութիւն, որ
քան հարկ է ունենայ իւր բարոյական
և իմացական յատկութեանց գործա
դրութեան ժամանակ և նա ի սկզբան
կը նմանի նարարցոյ տունի մը որ կը
բօսէ մշակութեան որոշման պէտք է
հոգ տարուի: Հերկելով այն հողը,
ուր՝ նորա արմատը հաստատուած է.
հտրելով այն անպիտան ճիւղերը, ու
րոնք տունիկ աննդեան, աճման և
պողրաբերութեան արգելք կը լինին:
Մանուկն ալ նմանապէս պէտք է մշա
կուի: Նա ինամբ կուզէ և իրաւամբ,
ինամբ բաղձնատեսակ. քանզի ոչ միայն
տունիկ կամ անասնոյ պէս ընկ կենաւ,
կան սննդեան և աճման կարօտ է: այլ
իւր մէջ գերազույն դրութիւն մ'ալ
կայ որ՝ աստուածանմանութիւն կ'ըս
են:

ուի, զայն ևս զարգացունելու և իւր
կատարելութեան հասցունելու է: Նա
տնկեցաւ, իբր ծառ ընտանեաց պար
տիկին մէջ, իւր գերդաստանի աշխարհ
հին մէջ. մշակութեան և խնամոց կա
րօտ է, որ կարողանայ մեծամեծ բա
նէր գործելու: Նա տունկը մարդկայ
ին օգնութեանց յանձնուած է. պարբ
տի մարդկութիւնը իւր այս պարտքը
հաւուցանել. քանզի մանուկն մշա
կութենէն կախալ է՝ մարդկութեան
երջանկութիւնը և թշուառութիւնը:
Նա մանկական պարտէ զին մէջ պիտի
սրտչուի մարդկութեան վնասը. այն
ծառէն պտուղ պիտի քաղէ մարդկու
թիւնը օգտակար կամ վնասակար,
քաղցր կամ դառն. այս ծառը երբ իւր
նպատակին համեմատ մշակուի, այն
ժամանակ յազդին և մարդկութեան
երջանկութիւն պիտի պատրաստուէ:
Երբ այս մանկական տունիկ նախկին

անկանոն ձգտումները, անպիտան ձիւղերը, չար կիրքերն ու անբանական յօժարութիւնները յապաւին, նա պտղաբեր կ'ըլլայ. այն ատեն բոլոր մարդկութիւնը ամեն ժամանակ կե- նաց ծառին պիտուի իր ճաշակէ. այս մարդ մշակելուն անուը՝ դաստիարակ կու- թիւն կը կոչուի, որ շատ մեղքեր հոգնեցուցած է իրաւամբ, և պէտք է որ հոգնի մինչեւ այս արուեստը կա- տարելութեան հասցունէ: Վանգի այս բանը մարդկային արժանաւորութեան հիմն ըլլալով, ուր որ ուղիղ դաս- տիարակութիւն չկայ, հոն չկայ մարդ- կային արժանաւորութիւն. հետեւա- բար և ոչ մարդկութիւն իւր բուն ռահմանին համեմատ այլ մարմին ան- հոգի: Ասոր մշակները դաստիարակ կը կոչուին, որք նախ և յառաջ ծնողք են մանկան հայրն ու մայրը. վասն զի ա- մենէն յառաջ անոնք տնկեցին այն ծառը մարդկութեան պարտիզին մէջ, ուստի նախ և յառաջ նոցա պարտն է մշակել մանուկը իւր օրօրոցին մէջ. քանի որ նա դեռ մէկ զգացում մի ունի. մինչդեռ նա բանականութեան նշըլը միայն կը կրէ իւր մէջ: Այն սե- նեկին մէջ մանուկը պիտի մշակուի, ուր կը բնակի, և ուր առաջին անգամ զգալի լոյսը տեսած է. քանզի այն սենեակը նորա աշխարհն է, հոն կը գտնուի իւր ուշադրութիւնը գը- րաւոր բոլոր առարկայ, և իրեն հա- մար մարդկութիւնը նորա ծնողքն, աղգակներն ու մերձաւորքն են. այն սենեակը մանուկի փորձառութեան տեղին է. այն սենեակը երախայի ա- ռաջին գպրոցն է. հոն նորա արտին մէջ արմատ պիտի բռնեն բարոյականու- թեան և իմացականութեան վերաբե- րեալ ամեն բան, ուստի այն տեղ պէտք է տեսնէ բարոյական լոյսն ալ. սենեկի մէջ ամեն տեսակ աշխատանք, հոգ և խնամք կը պահանջէ մանուկը, զորս կա-

տարել կը պարտաւորին ծնողք ան- խոջ ջանիւք և կորովամտութեամբ, (Նոողք պիտի կրթեն մանուկները ա- մենաօրինակօր և խոհական դիտողու- թեամբ և զգուշութեամբ, ոչ երբէք և ոչ մի վայրկեան չպիտի թողուն որ մանուկները իրենց կամբը կատարեն. պէտք չէ, որ նոցա ձայնը չի հանելու կամ սիրտը չի ցաւընելու համար փոք- րիկ թոյլութեան մի ընեն անոնցան- կանոն հաճոյիցը. և ոչ պէտք է խա- բուին նոցա սաստիկ ողջ ու լսցեն: Անոնց արտասուաց խիստ նուազ կա- թիլը միայն կարեկցութեան արժանի է, իսկ մեծ մասը աւելի նոցա անասնա- կան կրից արդիւնքն է: Անուկը ո- րովհետեւ չունի զօրութիւն անձամբ անձին իւր կամբը կոտորելու, ուստի լացով կ'ուզէ վախցնել իւր կամացը արգելք եղողը. այս սկսուները թէ և շատ ատենէ՛ք վեր կը քարոզուի, սակայն մինչեւ ցայժմ ոչ որ ՚ի գործ դրած է. քանզի նոյն իսկ ծնողք տակաւին հրաւ- չեն այս սկզբան ճշմարտութեանը, Ա- մեն ծնողք պիտի կը կարծէ որ մա- նուկները երբ սաստիկ լսն և օգտան, որովհետեւ գեռ նոցա անգամները փա- փուկ են, և չունին զօրութիւն գրգ- ուարութեանց գիմանալու, կը խան- դարուին և այն անգամնց օգակը կը լուծուի. աւստի ամեն ինչ որ կ'ուզէ մանուկը կը կատարեն, որով թէ անոր պահանջումը անպատե կ'ըլլայ, թէ անհնարին հաճոյքներ կը տածէ, և թէ երբ կը մեծնայ, կ'ըլլայ անբարոյական և կամապաշտ հրէշ մը:

Իսկ անձ մը որ կամապաշտութիւն ունի, նա ամեն անասնական անմար- դավայել գործերու կը ձգտի պառնց պատկառելու. մեծ սխալ կը գործեն և սաստիկ թշնամի կը դառնան ծնողք իւրեանց զաւակաց երբ կ'լսեն թէ՛ « թողքի՛ք մը մեծնայ, այն ատեն կը կրթենք »: մինչդեռ մանուկը ծնած

գրէն կրկնօր տեսածն ու լսածն ամփոփել փութ փոյտ մը թաց եղած ժամանակ կը շտկուի . հիւանդութիւն մը չծանրացած կը բժշկուի , մանուկն ալ իւր փաշ հասակէն կը կրթուի . ասոր հակառակ սխալ դրութեան միասնեայ շատ եղած են ։ Այլ տակայն այսպէս ըսելով չի կարծուի թէ անինքնամ ձգելու է մանուկը . ոչ , անինքնամ թողուն ալ ներքի չէ . որովհետեւ առողջ հոգին առողջ մարմնայ մէջ կրնայ գործել , ապա պէտք է որ մանուկները երբեք մեղկացուցիչ փափկութեամբ չմեծնան , այլ իրենց հասակին ներածին չափ ամեն տեսակ դժուարութեանց վարժուին , զգուշանալով բնական կազմութիւնը խանգարող առիթներէ և ներգործութիւններէ : Փորձով հաստատուած է որ 100 հոսայի զօրութիւն ունեցող գոյացութիւնը 200 հոսայի ծանրութեան մը չէ կարող դիմանալ . ընդհանրապէս ամեն գոյացութիւն իւր զօրութեան համեմատ գործ կը կատարէ . 4. 4 ալ 8 կ'ընէ . երկու 4 ճեն աւելի արդիւնք չեն կրնար ունենալ . այսպէս ալ իբնէ փափուկ , անզօր և տկար մանուկ մը չէ կարող իւր զօրութենէն աւելի աստակութեանց դիմանալ . ուրեմն մանկան բնական կազմութիւնը ճանչնալու է ։ Սակայն ահա գիւղացի մանկուկը առողջ , տոկուն և քաղաքացի մանուկներէ աւելի բարոյական են , այս , ճշմարիտ է այս . այլ ասկէ չհետեւիր որ ամեն կաղմ այդ աստիճան խստութեան կրնայ տոկալ . նոյն իսկ գիւղացուց մէջ տկար կազմութիւն ունեցող մանուկը միօրինակ պահելով մեռած է , մինչդեռ եթէ տարբեր խնամուէր՝ ապրելու յոյս կար , ասկէ կը հետեւի որ մանկան սառտիկ դժուարութեան տոկալը չէ թէ առողջութեան պատճառ է , այլ նշան է թէ անոնք խիստ առողջ կազմ ունին . քանզի տղայք գիւղական կենաց

մէջ արտերու մէջ , ոչխարներու հետ բնակելով քաղաքային զեղխութեանց նշոյն անգամ չեն տեսներ , թող այս . մանուկները գիւղերու մէջ իրենց ծընողքն , ընտանիքն ու ազգականքը միայն կը տեսնեն . որ դժբաղդաբար քաղաքացի մանուկները իւրեանց մանկական սենեկին մէջն անգամ ամեն տեսակ մարդիկ կը տեսնեն ու անոնց հետ կը կենակցին , մանաւանդ ներկայ ժամանակիս մէջուր որ և իցէ ազգի մը ընտանեաց տան մէջ կը գտնուին օտարազգիք զանազան բռնաւորութեանց տէր , տիկինը՝ մարդկութեան երջանկութիւնը պատրաստող մայրը , մանուկը իւր գիրկն առած իւր սեռին անվայել խաղեր կը խաղայ ։ Այս ասպիւրատուութիւններէ հեռի մնալն է գիւղական մանկանց բարոյապէս առողջ հոգւոյ տէր ըլլալը ։

Ամեն չափազանցութիւն մնաստակար է , և ամեն բանի չափաւորութեամբ . ծնողք արարական են իրենց կենիքը մաշեցնել այս տունկերը օրինաւորապէս միջին ճանապարհով զարգացնելու համար . մանուկի սիրտը պէտք է մաքրուի , խիղճը սրբուի , և միտքը լուսաւորուի , մշակուի և . ո՛հ , որչափ գործ , ո՞վ սիրտի կատարէ այս ամէնը թէպէտ այս գործը ծնողաց աւագին նշանակական պարտքն է քան թէ նոցա կերակուր և հանդերձ մատակարարելը , տակայն այդ ալ անուրանալի ճշմարտութիւն է որ առանց նիւթական կարողութեան , հոգեղէնը չէ կարելի լիովին մատակարարուիլ . Բնէ պէտք է ընէ հայրերը ընտանիքը կերակուր և հանդերձ կ'ազէ . ասոնք մարդուն բնական կարօտութիւններն են , զորս ճարելու համար ընտանեաց վրտաւորը՝ հայրը պէտք է վաճառատուն երթայ . ո՞վ մնաց այս պարտաւորութիւնը կատարող , եթէ ոչ մայրը ։ Այս բառին նշանակութիւնը ընդարձակ է . այս այն անընկճիկ զօրութիւնն է , որ քաղաքական , եկե-

զեցական, աշխարհային և հոգեւոր
յարարեցութեանց կապերը իրարու
հետ կ'ամրացնէ: այս այն հաւատա-
րութիւն հաստատող զօրութիւնն է,
որ տէրութիւնները իրենց սպգեցում,
մեքատունները՝ ազգասներաւ հետ կը
կապէ: Սկսեալ, ձեր պարտքը ստա-
տիկ մեծ է: ձեզմէ միայն կը սպասե-
մարդկութիւնը իւր արժանաւորու-
թեան արժէքը պահանջել, մարդկու-
թեանը մայրերու, գրկաց որոշակեալ
պիտի ձոնոնայ, մայրերը պիտի ընծա-
յեն իւրեանց հայրենեացը անձնազո-
հութեան սկզբունքը ընդունող մա-
նուկներ, որ բոլոր առաքինութեանց
առաջնորդն է, և այս ամեն պարտե-
քը պիտի հաստատեն իւրեանց զա-
ւակաց այն կէտերէն, յորոց սկսան
կաթառ մանուկներուն: Սկսեալ ինչ
պէս որ ջուրը հողի մէջ ցանկաւ սեր-
մերը կ'ուռնաճան, այսպէս ալ կաթը
այն բարոյականութեանց սերմերը կը
պարարէ նոցա սրտի հողի մէջ, զոր մայ-
րական խոնգողաւանքը ցանած է, հոն
գտնու քան ամեն ապահանջութիւն, ա-
մեն ապիրատութիւն բնաշնչ կ'ընէ.
ամօրացութեան, անբարոյականութե-
քորերը կը հարկադրէ մայրական կաթը,
որով սիրտը կ'ակնարկաւ նորս մէջ
ցանուած հոգիները մանանեմները
բիւ ժամանակի մէջ կը բարձրանան և
հանգստարան կ'ընան երկնից և երկրի
Մարտին: Սկսեալ թէ ցածը բարձրա-
յրնել կը նշանակէ դաստիարակութիւն
կաթ աւելի աղէկ է ըսել, մանուկը
այնպիսի կէտի մը հասցնել, որ թէ-
պէս նոյն կէտին հասնելու համար գո-
յացած է, սակայն չէ հասած դեռ:
Սկսեալ կը հեռուի որ մանուկը դաստիա-
րակող մայրը պէտք է այն բարձր կե-
տին վրայ գտնուի, պէտք է բարոյա-
կան ւթիւն ունենայ այն կրթիւն անձը,
որ պիտի կրթէ. մեծ գործ. որ խօսքով
կատարուի: այլ գործ կ'ուզէ. խօսքով

բան մը չգնար ի լոյս: գտնադարձե-
ղող մայրը պէտք է գիտնայ նախ իւր
օրինակով դաստիարակել մանուկը և
ապա խրատներով (քանզի երախան
առաջին անգամ խօսիլ չպիտէր). երբ
մայրը կը խրատէ մանուկը հմազանդ
գտնուել իրմէ մեծերուն և ինչ չհա-
զանդիր իւր գլխաւորին, իւր տուած
խրատները ոչնչութեան մէջ կը կորս-
ւին, մանաւանդ անով մեծապէս կը
փնտնէ մանուկը: Մարդուս մէկ
յատկութիւնն ալ այն է, որ աւելի
իւր աչաց տեսութեան կը հետնի,
քան թէ ակննդաց ըտզութեան. մա-
նուկը իւր մօր, իւր ընտանեաց վրայ
բարոյականութիւն տեսնելով ինքն ալ
նոյն ճանապարհը գնալ պիտի հա-
կադրի, քանզի այնպէս վարժեցաւ.
ուրակութիւնը շատ բաներու կը յաղ-
թէ, « բազմաժամանակեայ գովորու-
թիւն» զընդութեանն առնու զօրու-
թիւն ո. հեռաւարտ պէտք է ընտա-
նեաց մէջ արմատացած ըլլայ մարդու-
թիւն, պարզութիւն, հնազանդութի-
ւն և սէր, զի ուր որ սէր կայ, հոն լա-
տուած կը բնակի. ապա ուրեմն այն
բնակարանը երջանկութեան տեղի է
ուր սէր, համակրութիւն և խաղաղու-
թիւն կայ, թէ և հոն աշխարհային
նեղութիւնները թագաւարեն:

Ընտանիքը նաև մանուկներէ կեդեցին
է, հոն պէտք է սովոր աստուածապա-
տութիւն, Սկսեալ ընտանիքի խորհուրդը
շատ մեծ է, զի ընտանիքը այն ամեն
բանն է, ուր բարոյականութիւն կը
բարդուի, ապա և սրբաբան սեղմի-
ութեան ընտանեաց մէջ պէտք է օրէն-
քը աիրէ: օրէնք՝ համապարտունակ.
« ինչ որ Վուզես որ ուրիշները քեզ ը-
նեն, դու ալ անոնց այնպէս ըրէ, և
ինչ որ չես ուզեր որ ուրիշը քեզ ընէ,
դու ալ մի ընէր անոր ու իրջանիկ է ար-
դարեւ այն ժողովուրդը, որոյ ընտա-
նիքը՝ իւրեանց ղուակուները այս

գնալորհարումը կը կրթեն, և ք մանուկները կ'առնան (1) մարդկութեան և գուշար Կայրենեաց Բզտէնէ հայրենեաց օգուտը անձնականէն վեր գտնելու ընդհանրական թշուառ և այն աղքատ, այն փորձաւորը, այն աւերակ թիւեր՝ թէ և ունենաց անթիւ ղինւ շարներ, ճոխութիւն և իշխանութիւն, քորութիւն և անաւակ բերգեր և իբր նորա ընտանեկան կեանքը հիւանդէ, երբ նորա քերդատանները անգուշ թելի անտնորով վարակուած են, և ուր տարբեկանց կանաց քը լոկ դէպստիան քաղճանքին կատարող էակներ՝ և որ քէնէ և օտար քինն կը համարին և կը ղանան նոցա իտալ մարդ քառի և նորա յատկացեալ իրաւունքները և այրերը ետութեան ղրանէն քուքս ղինալով ելլել իրենց անձերէն ղառ մէկը ղեն տեսներ և ք օտարն քը ղնուութեամբ խորհելով և քնելով որ կողմ երթանք կը տեսնենք որ աղքատ, փորձաւոր, եկեղեցւոյ, տէրութեան և վերջապէս քընը մարդկութեան փորձանաւորութիւնը մայրերէն կախումն քենի, քոր քարաւոր փորձելով հաստատուած կը գտնանք և իրեն և այ աղքատ երջանիկ էր, ղի նորա կեանքը անուանական Զուրք խորհրդոյ վրայ տեղեկութիւն ունէին, և իրենց որդիքը անձամբ կը կրթէին, իրենէ կ'ընէ թէ նոցա պարագծները սուրբ իրոց ընթերցումն էին, որով կարող կ'ըլլային անտանելի նեղութեանց, թշուառութեանց և հալածանաց երթակոյ եղած ատենին անգամանկողով մնալ և արիւթեամբ նուանել աւանց իրենց համեմատութիւնը վտանգելու և Սակայն այսօր քորը վիշտ մը կարող է վհատեցունել ղեղ, կամ նուազստ հրապուրանք մը ղընել կուտայ մեզ մեր ամենէն նուիրական քանայ

(1) Եղանիւն քը մեքաւորին վտանգն օտարն օգնելը մարդկութիւն ղէ, ոչ ոք օգտին վտանգն մեքաւորին օգնելը և

աւանդը և ինչ է անոր քանաճառք ղե թէ ոչ ընտանեկան գնալորհարութեան արակատութիւնը որով քտան մարդիկ ունին բանեղութեան վրայ երջան, կութիւն մնաւել և աւանց գիտնալու որ լոկ ոյս աշխարհիւ վտեղութեանց մէջ ղէ երջանութեանը, ղըլ աննց հետ կ'ըրդուած պէտք է ղինի աւանածաքառութիւնն և քարոյսականութիւնը և որք կարող են ղմարդ երջանեցունել ինչ վիճակի մէջ ալ քը ղըլայ և

Կանանց գնալորհարութեան կարեւորութիւնը ղգալի եղած է քարաւոր մէջ և ուր քարոյսականութիւնը վտանգուած է և այս քիղաւորը ամեն լուսնաւոր ընդունած է և սակայն գրեթէ բնական կը գործ գրած ղոնի և աւանց գործոց մեղեալ են հաւատքայն մեծ և անուանային գործոց համար ալ լոկ հիմնող մը արժէք ղոնի քան ղի մարդ գնալորհարակիւ լուսնայն որդինք քարոյսական է և յատուութիւն և գործարութիւն պէտք է և ամեն անձն նաեւ բնութիւնն ալ պէտք է քքնի այս մեծ կարեւորութիւնը գործարքութեան համար այս քարոյսականութենէն ալ քը քարաւոր և ոչ անթիւն և ոչ հպարտակ, ոչ հարաւոր, ոչ աղքատ և ոչ եկեղեցի և ոչ աշխարհական և ոչ հագեւ քարական և ամենքը միասին պէտք է վատակին այս գործին համար մեղաւոր հոգեւորականը որ մի միայն ինքն քարոյսականութեան անաշխարդ քարոյսած է և միանգամայն ղըլ անւանած է միայնքը լուսնայն քը և ոչ քարքերը համեմատ և ղի ինքն աշխարհի ղըլ քը ղողի աշակերտն ղըլուորդուած անոր կամքը գործարքութեան մանուած է և ղէ եկեղեցականք ղըլ ղեղած և վոյ մարդկութեան վրայ կութիւն ղի քիւր և մեր այս խոսքը կը հաւատալ քարաւորն քրիստոս և ղի ղէ ղըլայ որ ղի ղեղ է և քարաւորն, քը

գարն որչափ ևս, « Եթէ Եթէ աղն ան-
համեցի, ի՞նչ համեցի ոչ » Եկեղեցւոս
փանը պէտք է քրտինք թափէ մարդ-
կու թիւան համար, նորա մանկու թիւ-
նը գաստիարակելով, քանզի իւր տէրն
ալ որու աշակերտ ըլլալ կը պարծի, օ-
այս ընթացքով աւարտեց իւր կեանքը,
նոք քրտինք թափեց, և իւր արիւնը
շինայեց մարդու եղծեալ զարդակա-
նու թիւնը նորոգելու համար, բայց
հոգեւորականը սկիւն է, և կոմ ինչ բա-
նէ յառաջ կուգայ, Հոգեւորականն ալ
մարդ է, ծնունդ մարդոց, Եւրոպայ
սերունդ և ընտանեաց պտուղ: Եւ,
ահա ընտանեկան գաստիարակութիւ-
նը դարձեալ կեղծ մեր առաջ, քանի
որ հոգեւորականը՝ եկեղեցւոյ մէջ տըն-
կուած այն կենաց ծառը՝ նախ ընտա-
նեկան սենեկին մէջ տնկուած է, մեր
անկէ այն ժամանակ պտուղ կրնանք
ուզել, երբ զանի կրթենք իւր մանկա-
կան սենեկին մէջ, այս գաստիարակու-
թեան խորհուրդը որչափ գիտողու-
թեան առնունք, այնչափ ծանր և
գոռուարին հանգամանքներ կը ծագին
մեր առաջ, այնչափ բազմադիմի են նա-
րա առարկայները, զորս այժմեան ըն-
տանեկան դրու թիւնը անկարող կը
գտնուի ամբողջ և կարգադրել: Եւ որք
և սիրտ, խիղճ և կամք կանոնաւորու-
թեան տակ ձգել, անհուն մորթաշա-
ւիղ ծանուարանքներ ուղղութեան բե-
րելը գոռար քան է:

Եւ այց ինչ, միթէ գոռար ըլլալուն
համար պէտք է դադրել, ոչ քանզի այս
պէս վարուիլը մարդկու թիւան պատիւ
ջերեր, յառաջագիմութեան նպատա-
կին ալ հակառակ է: « Եւրոպայ է ա-
մենայնի աշխատութիւնը ոչ: Եւրոպայ
քակութեան համար ուրիշ սենեակներ
ալ կը բռնանք, հան կը կրթենք մարդ-
կութիւնը, այս սենեակներն ալ կը
կուտին Եւրոպայ, ուր ընտանեկան կենաց
մանուկի սրտին վերայ հաստատու-

ած բարոյականութեան սերմերը ի-
րենց կենսաւետ պտուղները մարդկու-
թեան շնորհակին մատուցանելու կը
պատրաստուին, այս դպրոցի մէջ բա-
րոյականութիւն պիտի կատարելագոր-
ծուի, կատարելագործուի, ինչ մեծ
գործ, որ խոհական, ամենահմուտ,
և փորձառութեան բովէն անյնոց մար-
դերու կը կարօտի, որ անձնանուէր
ճշմարիտ բարոյականութեամբ ձգ-
խացած անձերու միայն կը պատ-
կանի, որովհետեւ այնպիսիք միայն
ստատուծմէ յանձնուած ծառը կր-
նան մշակել, պահել և պողարեր ընել:
այսպիսեաց անունը գաստիարակ կը
կուտի, այսինքն՝ մարդը իւր սահմա-
նին հասցունող, մարդը մարդ ընող,
ըսելէ որ գաստիարակը մարդկութե-
ան թանաւորութիւնը պայծառ ցուց-
նող անձիք են, որ եթէ իրենց պարա-
քը ձանձնան և գործադրեն՝ մեծամեծ
պատուոյ արժանի են, Եւրոպայ ազգի
մը որոյ գաստիարակները հպարտեց-
ութենէն փրկել կ'առնանին, և ըստ այ-
նրմ կը պատուին, և վայ այն ազգին
մանաւանդ մեզ՝ որ մեր գաստիարակ-
ներէն շատերը չպատուելէ զստ նա-
խտիմք կը կրեն, անօթի կը մնան, և
պանդխտարաններու անկիւնները կը
դրաւեն իւրեանց կեանքը, և ինչ է ա-
սոր պատճառը՝ ընտանեկան գաստիա-
րակուէ չըլլալն է: Երբ տան մը հիմը
խախտու է, այն տանը որչափ վերանա-
րագուի ընես, դարձեալ կործանման
փոսնակն ինթակայ է, ամեն բանէ յա-
ռաջ ընտանեկան գաստիարակութեան հոգ
պէտք է տարուի, որ մարդկութիւնը
երկնաւոր հօր կատարելութիւնը իւր
վերայ սեպհականէ, և այս հոգը այս
խնամքը, այս ջանքը նախ և յառաջ
կանանց սեպին պէտք է տարուի, և
այն դարձեալ մուսորականէն յառաջ
բարոյականին, պէտք է նախ սրտերը
կրթուին: Եւ յար մարդկութեան երեք

մասին աւելին որոտով մեռած է, որով հետեւ նա անասնական կրից զոհ եղած, հիշտութեան մէջ վարակուած իւրեանց օրտերը փոխանակ Վարչին սեղան և ակնու կազմելու, մուրթն բնակարան կը յօրինեն, և իւրեանց գործոց և խորհրդոց կնդրուէր անմահ հոգիներէն աղբիւր կենդանի սիրոյն մատուցանելու տեղ փաղաքուշ յորտին կը նուիրեն, Վարչը մարդկութիւն, որտեղու վրայ հոգ տար, որտեղու՝ ոչ թոյլ վրայօք խորհրդածութիւն անգամ չեալ ըրած, արտերը մշակէ, առանց բարոյականի իմացականը գաղտնութեան վեճակի կը հասցունեն զմարդ, հանապաօրէն փորձերով ապացոյցներ շատ տանինք, որոնք գտնազան գարիբու և միանգամայն ներկայիս մէջ տեղի ունեցած են և կուենեան, ոչ ապաքէն գարուս երիտասարդութիւնը թէեւ ըստ մասնեայ ուսմանց տեղեակ, սակայն բարոյականութիւն չ'ունենալով իրենց ինչ էակ ըլլալը մուսցած, ուրիշ էականութեամբ գործերն իրենց կը սեռահարմարեն և կենսաբանին կը մաշեցնեն իրանու և գիտութեամբ, գարձեալ այս ամենուն պատճառը կանանց դաստիարակութիւն չ'ըլլալն է թէ ընտանեաց և թէ գաղտնիներու մէջ Վարչը պէտք է ըլլայ ազգային և կրթութիւնը ազգային դաստիարակներու ձեռք, որոն հակառակ դրութիւն նոյն ազգութեան մեծ վնաս կրպառնայ, լորտ ար և ինչ ազգի մը գաւառները օտարազգաց քաղաքացիներու մէջ օտարազգաց ձեռք գաստիարակութիւն, այլ նոյն ազգի մանուկներու սրտին մէջէն կը վերնան ազգային սէրը, ազգային զգացմունքը, աւանդութիւնը և սովորութիւնը, թող այս իւրեանց ազգի անունը անձերուն վրայ ընդունին անգամ անարգանք կը համարին, արդէն զայն դաստիարակողն նպատակն ալ այն է, այս ամենէն վերջ եկեղեցիներն ալ ուրանա-

լով օտար եկեղեցւոյ կը յարին, որով ազգին թէ զօրաւթիւնը և թէ գոյութիւնը կրպառն, ազգի մը զօրութիւնը այնքան կը կրկնապատկուի որքան նոյն ազգը իրեն յատուկ արդիւնաւոր դրութիւնը և բարոյական ուսուցիչներ և գաստիարակներ տաննայ, և ուր, սուր հոլածանք և ոչինչ չեն կարող այն ազգը կործանել, երբ նորա որդւոց օրտերը մայրական կաթի հետ բարոյական դաստիարակութեամբ սնած ու զօրացած են, այն ատեն թշնամիները կը կրկնեն, հարց ազգայնութեան վրայ ունեցած սէրն ալ կը լափէ և կ'ոչնչացունեն, իսկ նանց սեռի ազգեցեալութիւնը բանաւատարկ է արական սեռին վրայ, և ուսմանց ու պատմութիւնը անձատկի ապացոյցներ կուտայ մեզ, ինչպէս Սպիւնիստիք, Լեւոնյեցւոց և Սպիւնեանց մէջ մտնելով ահաւոր պատերազմին կործանումն ընկրկեցին, նոյն պէս և Վրաստանի անհաշտութեան բոլորքը կրպան զինուանել և հաշտեցունել նորա ընտանիքը, թող ամեն դր հաստատ հաւատոյ որ արական սեռը կրթեալ կ'ըլլայ, երբ կանանց սեռը կրթութիւն, մարդկային զեղաւեց այժմեան յորդահոս աղբիւրը այն ատեն պիտի ցամաքի, երբ կանանց սեռը պարզութեամբ կանանց վարժութիւնը կ'ըստինք կանանց սեռի զարդը իւր բարոյականութիւնը ըլլայ և ոչ թէ չպարը, այն ժամանակ մարդկութիւնը անմեղ գառն պիտի գառնայ, Սարգիստիւնը իւր հոգի աննայալ պիտի իմանայ և հոգւով պիտի երկիրպագանէ Վրաստանը՝ երբ կանանց սեռը դաստիարակութեամբ խելամուտ ըլլայ և համազմամբ ընդունի Վանին Զօր աս ճշմարիտ պատգամը թէ « Զոգիէ Վրաստան և երկրպագուայ նպատակով է հոգւով և ճշմարտութեամբ երկիրպագանելու և ըստ այսմ կրթութիւնը մանուկները օրորոցի մէջ, մեր այստեղ

քերք գարերոյ պատմութեց և ներք
կայի համեմատութիւնք են և հինգեւ
բորգ գարու լշիշէի պատմած կանանց
վարուց և բարուց ։ հետեւութիւնքն
են ։ Եւ այսպէս անի տղանին գեղեցիկ
կը խոսի թէ որչափ հարկաւոր է կա
նանց բարոյական գաւառապարկութիւն
նը և թէ նորոք սղակաւութենէն ինչ
չարիքներ յառաջ եկած են ազգին
գլխուն ։

(Եւրոպ (Եւրոպ) Եւրոպեան
Պոլսի ։

ԵՐՏՕՆԵՐԻՐ

ՀԱՅ ԳԱՆԹԱԿԱՆԱՅ ԻՐԻՄՈՒ

Եւն արտօնագիրերը որոնք ժամա
նակ առ ժամանակ զանազան տերու
թիւններ շնորհած են մեր ազգի գաղ
թականներուն և տեսակ մի յիշատակա
բաններ քն ։ որոց մէջ կ'ամփոփին հիմ
նաւոր տեղեկութիւններ ազգային
պատմական կենաց նկատմամբ ։ Եւ գ
րութեան այն օրինակ յիշատակարան
ները խորհրդածութեան ընդարձակ
նիւթ կը մատակարարեն հայկական
կեանքը հետախուզող պատմաագրե
րուն և թանասէրներուն ։ ուստի ար
ժան կը համարուի հրատարակել ()
քաղցիս միջոցաւ այն արտօնագիրերը
և գաղնագիրերը որոնք ի վաղուց
անտի կը գտնուին ։ Եւ Եւրոպայի Պատ
րիարքական գիւանին մէջ և շատ ու
շափ կը լինէինք ։ եթէ այլ և այլ վա
նօրէից և կամ մտնաւոր անձանց մօտ
պահուածներն ևս հրատարակուած
տեսնէինք ։ Եւսն զի ։ այն օրինակ յի
շատակարանները առաւել լայն կ'ու
սական հայկական պատմական կեանքին
և կը պարզեն Հայոց գաղթականու
թեան շարժառիթները ։ այս և այն տե
ղութեանց մէջ աշխարհ ։ վարին ու

վարաները և միանգամայն իւր գոր
ծողութեանց օգտակար կամ վնասա
կաւ հետեւներէնք ։ որոնք մի փորձա
կան գաւ են հայկական ներկայի և ա
պագայի համար ։

Եւս անգամ կը հրատարակեմք այն
Եւրոպայի, զոր 1779 թուականին տը
ւած է Եւրոպայինէ Բ. Սուսայ կայսե
րու հին իրիմու հայ գաղթականաց և
որովհետեւ այս տեսակ գրութեանց հը
րատարակութիւնքն ևս առանց մասնա
ւոր խորհրդածութեան մեռեալ տառի
կը նմանին ։ ուստի քանի մի պատմա
կան նկատմանները ընել աւելորդ
չեմք համարի ։

Եւթ Հայոց գաղթականութեան
և հայրենեաց ամալութեան պատ
ճառները մի կողմէն կը նշմարուին գա
րուոր գերութեանց ։ հարստահարու
թեանց և կամ շահավաճառութեան
տարաբնակ փոփոխին մէջ ։ միւս կող
մէն ևս կը տեսնուին այն ապահովիչ
խոստումներու և արտօնութեանց մէջ
որով զանազան տերութիւններ երբեմն
գրաւեր են Հայ բազմի գաղթականաց
մատգրութիւնը ։ Հայ ազգը ։ իւր
հայրենեաց մէջ յամենաւատեք պա
շտուած լինելով թշնամիներէ և սար
սախելի տաշնապներուն շնորհնալով
տակալ ։ իւր արքայական իշխանութե
կանգուն ժամանակէն ի վեր սկիած է
գաղթել զանազան երկիրներ ։ Եւս
այս ընթացքով շատ անգամ ևս փո
խանակ ապահովութեան ։ գաւառիկ
վերքեր անացած է ազգային մարմինը ։
Եւթ մի առ մի թուեմք այս վերքերը
մեր նպատակէն շատ կը հեռանանք ։
մանաւանդ որ արդէն զգալի են հա
յրենիքի արտերուն ։ ուստի բաւական
կը համարինք կրկնել այս մասին ժա
մանակակից և փորձառութեամբ ծե
րացած բանաստեղծի մը աղօր թէ ։
“() արտ արտալ ծառ ։ արտն կրկնէ Ե
րուն ։ և հետեւապէս բազմի մի ։ և վնաս

Էտրտրտր իւր հայրենիքով և հայրենի
յիշատակարաններով և ազգ ։

Լ՛իբարե՛ հայ քաղթականները երբեմն աւելի անգործութիւն և կենչազավարական գիւրտ թիւներ են վայելէր ռուսը հայերուն մէջ, քան թէ հայրենաբնակները հայրենեաց մէջ, բայց շատ անգամ էս հազարներով և բիւրերով անյարտացել են մտացուն թեան փաշտոյն տակ և իրենց գոտարան դու թեամբ ուրաճաւ եւ դարձեր հայրենաբնակներու յոստաբեկութեանը և ուժայ տկարութեանը ։

Հայոց գաղթականութեան անց
քերը սրգելն յայտնի են ողբային պատ-
մութենէն իւրեանց տխուր հետե-
ւանքներով, որոյ վերջ մանրապատում
քննելով չենք ուզեր ընդլայնել մեր
ներքաց նկատմունքը. իսկ զանազան
տէրութեանց մէջ շորհուած արու-
նաթխներէն մէ քանիսը համիքը յի-
շտատակել, որով Կ'երեւի որ Հայք մշտ
ինքնուրոյն փաշտութեան փախաք ու-
նեցած են և հովանաւորով տէրու-
թիւնքն էս ինչպէս իրենց քաղաքական
շահուն ինչպէս և հայ գաղթական
նաեք գործաւնութեան և հաւատար-
մութեան համար շին պայցեր նոցա
իղձը ցոյց տեսէր :

1. Զարգացող աշխարհը դարձնում է ի հակադրության թույլ տալու թեման կամենից եւ ի խնդրելի վամ իրիով քաղաքացի հայ գաղթականները կազմիր թաղաքների հրապարակաւ ազգային իրաւունքներ կրտսեման, հայ նախուգահէտեանն լլ յի կտւամով, եւ 12 տոնեմադայնեմէ բաղկացած դաւադարան՝ անկախորէն անօրինելաւ իրենց ազգային գործերը իսկ երկու դար ետոր լլ իրկեմնեղ թաղաքի, որով աւելի կ'ընդարձակուի ազգային դաւադարան իրաւունքները ձ լլսկայն՝ զջնայելով՝ յայա արտնաթեմանց, ի հակադրության գաղթականները, կրծնախիստ թեման

զինը կը գտորին, կ'անշտյապահան, և արտոր
միայն իրենց գերեզմանաքարերը և ե-
կեղեցեաց փլատակները կը մնան :

2. Վարդիական աշուղ թեան գաղ
թական Հայերը ազատ իրաւունքները
կրստանան նախ Վիրա հայրաքաղաքի
մէջ և. ապա Կարդոս ք., հրովարտաւ,
կաւ. հայրաքանի Պաշալովը ազատ քա
ղաք կ'անուանի, ուր և կը հաստատու
ուի ազգային գատարան, իջ հոգեւով
ծերակոյտ և քաղաքապետ. և այս աշ
տանու թիւնը թեքեղիս կայսերու հւոյն
ժամանակ աւելի կ'ընդարձակին :

3. Հնդկաստանի հայ գաղթական
հայ մեծամեծ արտօնութիւններն ալ-
դէն յայտնի են, ուր հայազգի (Իս-
ճաները (խլանները) երկրի տիրու-
պետներու զրաջ անգամ աղդեցութի-
կը բանեցրնէին:

4. () ամանեան. ամբողջութեան հայ
գաղթականոց վայելած արտօնութիւն
քրտաւել բազմապատիկ են, որոց
մէջէն, առանց անպիտաները թաւելալ,
բաւական է միայն յիշել ներկայ Սահ-
մանադրական վարչութեան ազգային
իրաւունքը, որ եթէ իրականացէ՛մ
պիկնաորտպէս գործողութիւն եւ իւր
ազդեցութիւնը բոլոր փառքիւրծակ
հայոց վրայ տարածուի՝ ազգային
թեան մեծամեծ քայլերն ալ տիւր
առաջացնէ եւ իւր Թարմ սկզբունքով
հայկական պատմական կենաց մէջ նոր
գաղափարի մը պիտի կողմնէ՝

[illegible]

նայն ժողովուրդք մեր իմէնը և ի նախ ներաց մերոց ի վաղնիւց ժամանակոց վայելեն՝ այլեւ բաց յայնմանէ հրամայեմք մեր :

«Երբ զայն օրն ի ներկայական անդրաբնակութեան ձերոց ի գաւառին Ղըզուկ մեր իսկ ծախիւք բերել ի խրոխից զայն ամենայն ինչ ձեր, զորս միայն բերելն կարելի իցէ՝ որ և կարգաւորեցեալ ի մէնը զբամոյն արդէն կատարուին եղեալ է :

«Երբորդ՝ վասն յարմարագոյն բռնակութեան ձերոց ի գաւառին Ղըզուկ զատեալ յայլոց բնակչոյն տալ ձեզ ի չըմանակի ամրոյի սրբոյն Վեմետրիայի Ոռոտովուն, ըստ սահմանակոր գութեան, Տօնոյ զօրացն թողլով ի տեղիս վասն խոտաձարակութեան աւրացականացն երիս հազար գետեթիւնք՝ և վասն բնակչացն չորրորդ մասն ձկնորսութեան Տօնոյ գետոյն . բայ ի յայսմանէ որք ֆայն գետովն տեղիք գտն ի նոյն չըմանակոյն ի վերուստ բերանէ գետոյն Տեմիրնիկոյ, և եթէ անդաւակուն լիցի տեղին վասն բնակութեան ձերոց և չըմանակի ամրոցին Ղըզուկ իւր յանդիման բնակութեան ձերոց ձկնութիւնքն ամենողորմածաբար շնորհեմք ձեզ յաւիտենականաբար ի յարդիւնս և ի շահաւետութիւնս ամենից հասարակութեանց ձերոց տառնց պահանջելոյ բնաւ հարկըս ի գանձարանս մեր :

«Երբորդ՝ յետ յսակացուցանելոյ զգանազանութիւն ժողովրդական կայութեան ամենողորմածաբար տամք ազատութիւն ամենից արքայական հարկաց և սրատաւորութեանց, որսխիս անտամբ և իցէ մինչեւ ի տասն տարի, այլ յանցանել այնք ժամանակին պարտաւորին վճարել մերում գանձարանին իւրաքանչիւր տարւոյ վաճառականքն յընդիւ իւրեանց հարկւրին մին՝ արհեստաւորք և մշտնիւք (բաւ

զաքացիք) յիւրաքանչիւր տանց երկու ռաւալի . իսկ գիւղականք և հողագործք ոչ ի յանձանց, այլ ի գետնոյ համարելով յիւրաքանչիւրոցն երեսուն տետեթիւն՝ պարտաւորին տալ իւրաքանչիւր տետեթիւնից ի տարւոյն հինգ կօպէկ . շքաւոր գիւղականքն օգնեցեալ լինելոց են ի գանձարանէ մերմէ . ոչ միայն բաւականողուցմամբ առաջին տարւոյ, այլեւ վասն երկրորդ տարւոյն զանազան սերմամբ ցութենոյ, անանովք և ամենիւք որք առանձնութիւնս պատկանին որք և պարտաւորին առնել զվճարումն գանձանայն զայնուիկ ի գանձարանս զինի տասն ամաց . և վասն շինելոյ տանց նոցին փայտք և այլ նիւթք տալի ի գանձարանէ առանց պահանջելոյ զգիւնըս նոցին . հարսւտքն ի նոցանէ ի նոցա որեցեալ տեղիսն կարեն շինել տունս, խանութս, անբարո, ֆապրիքս և այլ ամենայն զոր ինչ կամիցին յատուկ և սեպհական ծախիւքն իւրեանց, և եղիցին ամենեքեան հասարակօրէն միշտ ազատք յամենից պօստոյսց (հարկաց շինուածոյ) . բաց յայնցանէ մինչ պատերազմական զինուորք տաբնակութեամբ ձերով անցանկեմ, յաւիտեան եղիցին ազատք ի տալոյ պատերազմական զինուորս . բայ և եթէ ըստ ինքեան ծառայել յօժարիցէ որ :

«Չորրորդ ամենողորմածաբար յանձնեմք Սարկոսեան Պետրոս վարդապետին մինչեւ ցմահ նորին գնովուութիւն ամենից այսց ելանողաց ընդ նմին ի խախոյ Հայոց և հրամայեմք նոցա շինել զեկեղեցիս և զանգակատուն և ըստ ծիսի և օրինաց նոցին ազատօրէն գործածել գանձանայն եկեղեցական պաշտամունս և հոգեւորական արարողութիւնս, և որպէս վերայի շեալ վարդապետն նոցին նշնայէս և Հայոց քահանայքն եղիցին միայն ընդ ի վասնութեանք Հայրապետին որ

Ներեան ՚ի Ս. Ստորոտայ սկիզբն առ
աին և երկն, այլ Մողղիկ և Սարգան
տան նմա միայն զլրացութիւն՝ Սու
ղիկ՝ եօթն, իսկ Սարգան չորեքսու
սան տառից։ Ի գիտեանականացն Հայոց
ամանք Շնորհալոյն հետեւին, ամանք
Մողղայն և այլք Սարգանայն, բայց
ինքն մատենագիրն յայտնապէս ոչ ա
սէ զոր ինքն կարծէ։ Սոր հարկ ինձ
թուի զիմ կարծիան յայտնել։

Ի հին ժամանակն—աչ գիտեմք յոր
մէ ժամանակէ հետէ, թերեւս յա
ռաջ քան զՍարգանսկ առաջին—Հայք
ռնէին առանձին տառ։ Այս միա
յէ փրիսարատոս և աշակերտքն որոցն
Ստորոտայ, Խորենացին և Փարպեցին
և Լորիւն, որ և իմացուցանեն թէ
Սանիւրեան տառքն ոչ տարբեր էին
ի հնոցն, այլ մի և նոյնք էին։ Սրբի
սիք էին ասագոս այսորիկ և որքան, ոչ
ոք ասէ։ Բայց ՚ի քննութեանց գի
տուն լւարպացւոց գիտեմք՝ զի
գրեթէ ամենայն ազգք ՚ի Բարեղնէ
առին զայբուբենն, առտի յոյժ հա
ւանական է թէ և այբուբենքն Հա
յոց ՚ի նմանէ ծնուն, և զի այբուբենքն
Բաբելացւոց կամ Փիւնիկեցւոց, որ
ի Բաբելոնէ ելեալ են, քան և եր
կա տառս ունէին, առանց երկբայա
նաց թիւ հին տառիցն Հայոց ոչ ա
ւելի էր։ Սրբիկ ոչ բաւական էին
վասն լեզուի Հայոց, և յայն՝ պատճա
ռէ սուրբն Ստորոտ զպահատութիւնն
իմանալով խորհէր լրացուցանել կամ
նորոգել բարոսկին զայբուբենն։ Ին
թէ զտառսն վասննեպին նորոգեալ
եր, նմանութիւն ոչ գոյր ՚ի մէջ Սու
րոպական և Բաբելոնացւոց տառիցն,
ասկայն դիւրին է բազդատութիւնն
Ստորոպական տառիցն ընդ տառից
Բաբելոնացւոց և Փիւնիկեցւոց որ
ճգբիրա ցուցանէ, զի քանի մի, այսին
քնն հնագոյնքն յայնցանէ, յոյժ նման
են պոսցիկ յորմէ, յայտ է, թէ սուրբն

Ստորոտ ոչ բարոսկին նորագեաց, սոր
միայն լրացոյց զհին այբուբենն։ Սու
րոպիկ ասէ՝ թէ Սանիւրեան քան և եօ
թն գիր ստեղծ (ոչ ստեղծ) այլ պա
հեաց ընդ իւր զհին Հայկական տառ
սին) իսկ զեօթն գրոց պահատութիւն
Ստորոտ առեալ է յատուծոյ։

Մողղիկ պոպէս ենթագատէ, կարծե
լով թէ Ստորոտ միայն զեօթն ձայնա
ւորսն յօդեաց, և եթէ մի ձեռագիր
Խորենացւոյն զայս հաստատէ, այս յ
սողկայ առեալ է և կամ Մողղիկ ՚ի նը
մանէ, վասն զի յայտ է թէ ամենայն
հնագոյն այբուբենքն քան և երկու
տառս միայն ունէին և ընդ յօդաւո
րութեամբ ձայնաւորաց ոչ կարէին լը
րանալ պակտութիւնք հայկական տա
ռից։ Սոպէս ահա, ճշմարտութիւնն
միայն գտանի ՚ի գիրսն Սարգանայ
ասէ՝ թէ Ս. Ստորոտ առեալ զՍանիւրե
անքան և երկու տառսն՝ չորեքսասան
այլ տառս յօդեաց, և յայնձ միայն թուի
սիալիլ, զի ասաց թէ յառաւրս թա
գաւորին ի եւոնի ՚ի Սիւրիկոս գտաւ
գրամ մի հին կռապաշտ թագաւորայն
Հայոց հայերէն տառիւք։ Վանդի մին
չեւ ցոյցմ ոչ գտաւ և ոչ մի գրամ
հայկական հնագոյն քան զժամանակն
Սուրբինեանց հայերէն տառիւք, և այս
սխալանք առանց երկբայանաց ծնաւ
ի նմանութենէ Պահլաւայի և հոյ
կական տառիցն։ Սոս գրամ, զոր սր
պէս թուի, ինքն Սարգան ոչ ետես
Սասանեան էր։

Սոսն Սորի, Յունական և Պարս
կական գրոյն, զոր Հայք ՚ի գործ ա
ծէին յառաջ քան զսուրբն Ստորոտ,
սելի է՝ թէ ոչ էին յարմարագոյն քան
զՀայոցն, այլ ՚ի հարկէ ընկալան Հայք
զայնոսիկ վասն առաջին եկեղեցակա
նայն, որք էին կամ ասորիք կամ յոյք
և վասն գործոյն դիւանի թագաւո
րացն ընդ Պարսիկս և այսպէս մոռ
ցան զհին առանձին այբուբենն։

ԳՐԱՆԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒՐԿԱՅՆ

(Սի հարստութիւնն վայ ըն
իւրացածնէր) :

Ոչ մի գիտութեան բաժին չէ ըն-
կիլ այնպիսի տարաբաղդ ու խորթ ճա-
կատագիր ք ինչպէս գրականութեան
գիտութեան վրայ հանրացած է : Իր-
բնիկ է ասել որ գիտութիւնը ընդհա-
նուր մարդկային կրթութեան գլուխն
է և բոլոր վարժարաններում տեղ է
բռնում, ինչպէս ամենահարկած որ գի-
տութիւններից մինը ։ Այս գիտու-
թիւնը հին ժամանակներից հետէ առ-
վորել և սովորում է ամեն մարդ, ով
ցանկացում է տէր լինել մտքի և գրչի ։
Եւ եթէ ցանկանայինք մի առ մի հաշ-
ւել գրականութեան բոլոր ուսուցիչ-
ներին, սկսելով Վիկտորիանոսից, Վա-
պեդօղէսից, Վորաբից, և այլն, ու
բոնք իրանց գրականական ուսումնա-
կան գործունէութիւններով յայտնի
են պատմութեան մէջ, ապա կը զար-
մանայինք գրականութեան հրահանգ-
ներու ահագին քանակութեանը վրայ,
որոնք մեզ են աւանդուել առաջին
դարերից ու սերունդներից ։ Այս կող-
մանէ ոչ մի գիտութիւն գրականու-
թեան հետ չէ կարող մոքսուիլ ։

Այս արտաքին հարստութեան հետ
պէտք էր սպասել որ բոլորովին պարզ
որոշուի այս գիտութեան բովանդա-
կութիւնը, որի այնպէս յաճախ եռանդ
գրա ներկայացնալները՝ խաղաղու-
թիւններ ու հետազոտութիւններ ու
նշուց յետոյ, չվարդան գուրս վալ
հասարակութեան առաջ իրանց բազ-
մամեայ աշխատութիւնների և մասնա-
մունքների արդիւնքներով, այնու ա-
մենայնիւ այս տեղ մի այնպէս թանձր
մատախտագ է պատել, որ ուրիշ ուսա-
նադրանք բաժիններում չէ երեւում ։

Սինքն այժմ ուսումնականները հան-
տատուն հայեացքով չեն պնդել գրա-
կանութեան գիտութեան առարկայն,
չեն պարզաբանել նորա բովանդակու-
թիւնը և չեն տեսել օտոման նորա
ընթանակին ։ Իսկ գիտաւորութիւնների
դանազանութիւնը, որոյցմով սովորա-
բար ուստնում է գրականութիւնը,
այն խճիճն ունի, որը այս փոքր աշ-
ներէ է ։ Գրականութեան ուսանողը
առաջին քայլափոխումը հանդիպում է
իսկ և իսկ առարկայի ծանր հարցմուն-
քին իսկ միւս գիտութիւնները սկզբից
ցայց են ստալիս թէ՛ ինչի վրայ են խա-
մելու ։ Իսկ այս գիտութիւնը դեռ պի-
տի իրա նիւթը սրուն և աշխատէ ի-
րան համար ահմանափակել մի որ և
իցէ անպատու խորը գիտութեան դաշ-
տումը ։ Գրականութեան համար աւե-
լի թշուառ է մեր ժամանակը, երբ
նորա եկած առաջին ճանաչարհները
երկան անկանոն և քիչ պիտանի ։ Սեբ
ծերերը սահման (definition) էին տալիս
այսպէս թէ՛ գրականութիւնն է այն
գիտութիւնը, որ ուսուցանում է շա-
բադրել, այսինքն՝ ուղիղ և գեղեցիկ
բացատրել իրանց մտքերը և կարողա-
նալ ամեն նիւթի վրայ լաւ գրել ։ Այ-
րանք տեսնում էին սրանում շարագ-
րութիւններով վերծուելու ժողով-
ւած կանոններ և սրանով բաւական
էին ։ Այժմ անց է կացել այն բաղդա-
ւոր բաւականութեան ժամանակը և
պատկանական պօրտափրականութիւնը
չէ բաւականացնում մեզ ։ Սեբ զըն-
ւայրին մտքերի գիտի, դասաւորու-
թեան և արտաբերութեան վրայ չոր
ու անպտուղ ճառերը և մինք ժպտա-
փակ հենդիսութիւններով սկսեցինք ա-
նելել հին հետաքրքրի թղթեայ շին-
ւածները, պոնք պօրտափրի էին յեն-
ուան և ահա չմնաց էլ քար քարի վրայ
առաջուայ ամբողջ դարերով պարզա-
ւած շինութիւնից ։ Նոր շինութեան

հարկաւորութիւնը երեւցաւ : բայց չինքը այնպէս հեշտ չէ : ինչպէս աւելեւը և նոր շինութիւնը տառք է գընում շատ գանգաղ : Գլխակաւորութիւնը՝ իբրեւ գիտութիւն, փերկայանում է մի ընդգործակ և անհերկ դաշտի նըման, որի մէջ տեսնում ենք շատ աւելիակներ, որոնք իրանց անով առիտառնէրի վամ միջնագարեանն որքանադքի ժամանակները մեր միան են բերում : բայց այս աւելիակների տեղ որանց հետ հարգով չեն բարձրանում նոր հաստատառն և գեղեցիկ չինաւաններ : ի՞նչ և այս գիտութեան մէջ նորաւանութիւն մտորանդները բաւականին են : սակայն շատ անգամ տեսնում ենք, որ պրանք էլ կեանքի են յաւաւանում նայն իակ հին սակները, որոնք մեզ զգաւացրին իրանց որքանաբարկան ձեւով և որոց վրայ իրանք էլ ուրիշ ժամանակ ծինուղերուց չեն կշտանում : Դրանք ծածկում են այս չոր սակները ժամանակաւայ վաղերսով և կարծում են թէ՛ պրանով բարորակն գիտութիւնը վերաբաւեղծեցին : Եւ այս հետեւ անգամ չխաբհե երեսին գրքելի կերպով կամ տեսքով ման են գլուխ տղուղի գորգաբոււած : բայց ոչ վերականգնանայած : այլ միայն գերեզմանից դուրս ընկած շատ հակայներ : Եւ չնայելով այնպիսի անմահուի և անդադոր արդարակներին թէ՛ ինչպէս անձօնի է հիւր և ինչպէս հարկաւոր մի որմանապան վերանորոգութիւն և այնու ամենայնիւ բաւական մասին մի և նոյն երգն է երգվում միայն նոր ձեւով :

Հասերը տեսնելով գրականական գիտութեան աշխարհին մէջ ամէն ինչ աւերում և թաւամած և անյաւջող ուղղելու : մի կտակածական կամ տկայակրկան (soberigue) անհաւատութիւնով : նոյնք են այս գիտութեան նորաստեղծութեան ձեւին փերկի շատքին վրայ : մինչեւ անգամ համարած :

կութիւն են ասանձիւմ անպարտաւանելու նորա օրինաւոր և ինքնակեաց գոյացութեան անկարելութիւնը աւանանդի և իսկական գիտութիւնների աշխարհում : Եւ մարդիկ իրանց երեւակայութեան մէջ գիտութեան յետ անպարտաւորութեան տեղ և այս յետ միայն ձեւով չեն կարողանում յարգել նորա գաղափարը և գոյանակ (essentiel) նշանակութիւնը : Դանք անպարտաւորութեան յետք գրականութեան նիւթի հարցը տեսնում է մի անանձին Նշանակութիւն և այն բանի իսկական տարածման : ընչի վրայ խօսելու է գրականութիւնը, պիտի լինի գրականութեան նորագլուխ աւանդին բարդափոր և կարող է տեսել նորա վրա մի անպարտաւորութեան անպարտաւորութեան լոյս, որ մէջ նրան տեսնելու սովոր չէ մեր կրթութեան հաւսարակութիւնը : մտաբերելով : հին սարկները, որոնք այս գիտութեան պատմութեանը համար ծանր և անպարտաւոր էին :

Եւ ընթ վրայ պիտի խօսէ գրականութե գիտութիւնը : Եւ հարցմանը արատախանելու համար գիտնք գիտութեան անաւանք, որ պիտի լինի նորա բովանդակութիւնը զոյց տուող անկերեւ և ամէնի համար հականալի նշանացոյց կողմ անպարտաւորութեան անաւանք շատ ինչ աւանտոր է յատկացնում բանի, եթէ մենք գրականութիւնը ասանանք իրա կրած անանով, մի նշանաւոր փալանքի տեղի իր տանք մեր երեւակայութեան մէջ : այն ժամանակը մենք նրան կը հարկուգրենք նրանով պարապել զիսկ : Եւ յաւարկայն մէջ հարկութե երբ

քորդակնան տարրէ Կրօնականութեան
անունը իր ընդարձակ նշանակու-
թիւնով հարկաւոր է ուրեմն միայն
գրականական գիտութիւնների բով-
բոյժ չըջանիլ յարկաւորութիւնը՝ համար
որ շատ բնորոշակ է և պայտաւորութիւն
Սեր աշքի առաջին այս շրջանը բաժան-
վում է երկու զանապան է ինքնակայ
գառակարգի :

Վաղին դասակարգումը խօսքը
էրեւում է ինչպէս մի առանձին նիւ-
թական աշխարհ , որ հարկաւորու-
թեան ուժով արտաբերվում է մարդ-
կային սգաւ Խորհրդի և ունի իրաւե
գամակազմութիւնը ու զարգացման
որէնքները : Մարդու միջին խնայական
ակզգուները անգաղար անբարոյութ է
այս աշխարհի վայ , բայց այս աշխար-
հի նիւթականութիւնը իր մէջն
է կրնում բոլոր մոտեւոր վերածու-
կան ներգործութիւնները և բազմի
պէս հետ լինելով ազատամանուն
պիղծութիւնից , թաղաւորում է վե-
րածական աշխարհի փափոխականու-
թեան վրայ : Վն ինքնակայ աշխար-
հի հետախուզութեանը նուիրած է
լեզուագիտական կամ քերականական
գիտութիւնների կարգը և խօսքի կամ
բառի կազմութիւնը իրա հիմնաւոր
որէնքներում է ամենաորոշ հանուր ձե-
ւակերպութիւններում միշտ միա-
կերպ է ու անփոխախ : Վայց հինչ-
ման կազմութեան ու ներգործու-
թեան մէջ , որոնք մէջ խօսքի ներ-
քին զօրութիւնը արտմանում է , կայ
մի բաժանման ձգտողութիւն . — կայ
մի բայ կողմ առանձնապէս վերածու-
կան ակզգուների և ակզգուութեան ու
ներգործութեան համար , ազատելից
բաժանուեցան արդկային խոսքի մի-
ակ ձեւի ջառ ճիւղերի վրայ , որոնք
երեւում են ինչպէս արդկային լեզու-
ներ Եւ յորդէն ապա Երեւեցյալ ընդ-
հանուր քերականութիւն , որ հետեւ

խաւզում է առհասարակ արդկային
խօսքի կազմութիւնը , երեւեցան զայ-
նազան լեզուների մասնաւոր քերական-
նութիւններ , վերջապէս երեւեցան
ընդհանուր արդկատական քերական-
նութիւններ , որոնք բազդատում է
բացատրում են զանազան արդկային
լեզուների կազմութիւնը Վեւի յետ
գնալով խօսքը ինքն ըստ ինքեան-
ինչպէս արդկային բնութեան յառ-
կութիւն շէր ունենալ պատմութիւն
Վայց նիւթական զօրութիւնը , որ
խօսքին կից է խօսքի իսկ արդացու-
մը , որ նիւթաւորում է հետ քեւե-
ան փոփոխող սերունդների հաստա-
տուն արդեցութեան ներքոյ , և նորա
լեզուների ու բարբառների վրայ ճիւ-
ղաւորիլ կարելի և պիտանի համարել
առաջին ինչպէս ընդհանրապէս արդ-
կային խօսքի պատմական հետազոտու-
թիւնը , այնպէս էլ ինքնաւորապէս
զանազան արդկային լեզուների պատ-
մութիւնը : Վն խօսքին վերաբերեալ
գիտութիւնների առաջին դասակար-
գը լի է այս առեղ խօսքը նկատվում է
ինչպէս ինքնակայ և անխախ աշխարհի
սակայն մենք ասվոր շնոր անուանելու
գիտութիւնների այս դասակարգը այն
բառով , որը ակզգակի որս բովանդակ
կութիւնն է ցոյց տալիս :

Միւս դասակարգումը , որ յստ-
նի է գրականութեան անունով , այլ
է նիւթը և այլ հիմնաւոր հասկացու-
թեանը : Վյստեղ արդէն խօսքը ե-
րեւում է ոչ այնպիսի ինքնակայ տարր
ինչպէս է բանասիրի աշքի առջին
այլ ինչում է որոտաբն իրի կամ գոր-
ծիքի աստիճանին , որով օգտվում է
մի ուրիշ ինքնակայ ակզգուներ ինչպէս
իրեն ծառայող բանով կամ իրով
Վն տարրը , որ իրան համար գրական-
նութեան համադասութեան մէջ պա-
հանում է անանմանական հետազո-
տութիւն և աստիւն է իրան իր ան-

կոխ բովանդակութիւնը , այն ներքին մասնամասնքների աշխարհն է , սրտիք ծնունդով են ժողովրդի կամ մարդու հոգեւ մէջ և խոսքի միջնորդութիւնով յեղափոխում են մի արտաքին իրական գոյացութեան կամ աշխարհի որ ունի իրա օրէնքները և քննադատութիւնը : Վարա անտանելի տահմանները տահմաններ են գրականութեան , որ սկսում է ժողովրդական հրեւակայութեան անգգալի թմբոյնմանքով և վերջանում է հանձարաւոր անձնաւոր գորութեան արհեստական ստեղծութեամբ կամ բերթութեամբ : Վյա աշխարհի ամբողջ տարածութեան վերայ ձգուած է մարդկային մտածմունքի ազատ ստեղծականութեան գաղափարը , որի մէջ մեզ երեւում է կեանքի հոգեկան գարծունէութեան ամենաշքեղ ծաղիկը : Եզուի նահանգը գրականութեան նահանգին հետ յարաբերելով՝ այն է , ինչ որ արտաքին եղելութեան (essence) նահանգը՝ յարաբերելով ազատութիւնով որոշուած հոգեկան եղելութեան հետ : Եթէ մարդը իր լեզուի ստեղծիչն է անուանվում , ապա ստեղծիչ է նա այսպեղ անգգայապէս , որ բնական ազգեցութեան գործունէութիւնով արտադրում է իր մէջ լեզուի տարրեր , ահամայ խառն վերածական նշանակներին հետ : Գրականութեան աշխարհի մէջ շատ աւելի բնագործակութիւն կայ անձնական գարծունէութեան համար , անխախտ օրէնքների չյաղթուելով գրականութեան ստեղծականութեան հիմնաւոր օրէնքները ծաշակի օրէնքներ չեն դնում աշխատող գորութիւնների վրայ , այլ թուրադրում են մի փոքր հակումն անխախտ օրէնքներից : Եւելի քիչ կոպակցութիւն աւնենալով մարդու հետ ինչպէս քարձրջանի օրէնքները , այն ժամանակը՝ այս օրէնքները որոշում են մարդու անհատի գոյացութեան

բան թէ լեզուի օրէնքները : Եզուի աշխարհին մէջ իւրաքանչիւր ինքնաշանաչ անձը տիրանում է մի առատ սկսում հարստութեան , գրականութեան աշխարհը նմանապէս ամենքի համար բաց է , բայց նրանում արիւնջանութիւնով աշխատում է հերկում են միայն այն մարդիկը , որոնք ամբողջ գնդիցը գուրա են պրծել : մինչեւ անգամ մի կրաւորական (passif) մասնակցութիւն նրանում քիչ կամ շատ նախապատրաստութեան պայմանը ունի :

Եւայ ներկայացնում է ին գրականութիւնը և այժմ շատերն էլ ներկայացնում են ինչպէս բոլորովին ձեւաւոր կամ տեսական գիտութիւն , որ նիւթաւոր բովանդակութիւն չունի : Վյա հայեացքը գրականութեան համար իսկապէս մի խորիւրատ էր և նրան փաթածեց այն գեր պոլատիքով որի մէջ ամօթ է նրան գուրա գալաւանձին գիտութիւնների կարգը : Եւայ գրականութեան ստեղծականութեան աշխարհը , գրականութեան առարկայն դատարկ ձեւերի և միայն վերածական գոտակարգների աշխարհ չէ : Վյա հետախուղութեան համար առաջարկում է այնպիսի ներգործիչ ու նիւթաւոր իրեր , այնպիսի տուածներ , որոց վրայ հիմնուած է և հետախուղում նրանց բնական գիտութիւնը , զոր օրինակ՝ տնկարանութիւնը , կենդանաբանութիւնը : Կամ եթէ այստեղ այս չէ կարող լինել ճիշդ և բոլորովին համապատասխան , ապա մենք ցոյց ենք տալիս համեմատելու համար իրաւունքի եւ բարոյական գործունէութեան աշխարհը որը այնպէս ներգործիչ ու նիւթաւոր է ինչպէս գրականութեան աշխարհը : Եւայ համար կեանքը և նիւթականութիւնը ոչ միայն անկենդան կամ մեռեալ իրի (matière) մէջն է , այլ և մարդկային ձգտումներների եռուն երեւայթների մէջ : Եւ եթէ մեզ համար

ներգործիչ և թափ փայ բուսնող տե-
րեք ապա աւելի եւ ներգործիչ պի-
տի թուի խոհակածն եւ յազատ հոգու
պատգը ա որ մեզ գրականութիւնը
ներկայացնում է իրա միջից թէ
մենք նրան վեր առնենք մի մասնաւոր
աւազատ բացում, և թէ՛ իրա ք-
րենքների բարբ ամբողջութիւնում:
Եւս գիտութեան առարկայի նիւթա-
կան բովանդակութիւնը տկանատեւ
ազատութիւն է պատմութեան մէջ և
և գրականութեան պատմութիւնը որ
գրականութեան բոլոր գասաւորութե-
մէջ մեզ գլխի և կարեւոր մասն է,
չառ պարզ խօսում է այս գիտութեան
միջի բոլոր ձեւակերպների (formalist)
դէմ, որանք նրան մի որ է իցէ կենսա-
կան բովանդակութիւն ապա փա-
խում են: Գրականութեան պատմու-
թիւն չէ խօսում միայն այն ձեւերի վրայ,
որոնցով դասակարգուեց և երեւցաւ
մարդու ասեղծական միտքը: Նա չէր
հասկանալ իր նշանակութիւնը և եթէ
իրան տար այս կամ այն ձեւին նմանող
ասեղծութեաների չոր անուանակալութիւն
Ղրան առարկայ են մարդկային հոգու
խորքից բխումած գաղափարները, նը-
րանց զարգացումը և շարժումը գարե-
գար ու ազգէ ազգ: Եւս ցոյց է տալիս
այն ասեղծութեաների կարգը, որոնց մէջ
մարմնանում է պատմական հոգու ազ-
նիւ եղելութիւնը (essence), և այս պատ-
ճառով, ինչպէս մի կենդանի մասն,
անցնում է պատմութեան բոլոր լայ-
նութիւնով աւ ընդարձակութիւնով,
և նիւթաւոր նշանակութեան հետաշա-
բարերեւոյժ այն իրաւունքն ունի, ինչ
որ ազգի կամ մարդկութեան ընդհա-
նուր պատմութիւնը:

Ի վերջոյ գրականութեան պատմու-
թեան մէջ մենք չենք կամենում թափ-
չիլ այն չոր ձեւականութիւնից փախե-
լու: Համար, որից չգիտեն թէ ինչպէս
փախին գրականութեան տեսութեան

մէջ, Տեսութիւնը արհամարհեց կա-
րող էր և կարող է աւննող զորութի-
ինչպէս վերջին տասնամյակ հակադրու-
թիւն (réaction) սուտ տեսութեան թա-
գաւորելուն: Եւս յարիս հակադրութե-
օրինակ երևում էր եռանկյուն բուն-
ակրականութեան դարում, երբ նաբբ
զգացմունքին վերջին քառամյակի հա-
կադիր եղև սուտ գաղափարութեան
կամ պսեֆոզոքոքական ինքնակալ և
կոյր տեսութիւնը: Ինչպէս էլ որ լիա-
կատար լինի գրականութեան պատմու-
թիւնը և այնու ամենայնիւ, քաւակած
չէ իր առարկայի լիովին բացատրելու
համար: Նա մեզ ծանօթացնում է գը-
րականական ասեղծականութեան որա-
մական զարգացման հետ-բայց մեզ նրա
գոտաւորը չէ շինում, մեզ չէ տալիս
նրան քննադատել. որով կը լուսաւորէր
այս բոլոր ընդարձակ աշխարհը, որից
կը բացատրուէր նրա սկիզբը. նրա ձեւ
և նպատակները: Եւս գիտենք հա-
ւածներ, գիտենք մատենագրութեան
մի արտաքին կողմը, ինչպէս գրականու-
թեան առարկայ, երբ ծանօթ ենք նրա
պատմութեան հետ: Գրականութեան
տեսութիւնը լիպնում է և արդաւ-
բանում մատենագրութեան պատմական
գիտութիւնը: Եւս տեսութիւնը պիտի
ներկայացնէ այն գաղափարի ամբողջ
ձեւը, որը փորձի ժամանակ մասնաւոր
գրութեան կերպ ունի և բաժան բա-
ժան է լինում շատ անձնական երևել-
ների վրայ, որոնք իրարու լիակատա-
րութեան ծառայում են: Եւս, ինչ-
պէս տեսնում ենք, տարկային ընդար-
ձակ է և այնչափ ներգործիչ, որչափ
ներգործիչ են նրա պատմական երե-
ւոյթները:

(Յետոյ աւելի պարզ և մանրամասն
կը բացատրենք այս առաւ զրուցաւ
րութեան առիթ չապու համար:

(Պիտի լորտնախոյ) Ծ. ՄԱՐԶԵԿԵՅ:

ԱՄԹԵԼԵՆ

ԱՄԹԵԼԵՆ Ի ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ

(Հայաստանի մասին 11 • 1867 •)

ԻՐ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ

Ընթերցողականության մասին հարցերի, ինչպիսիք քաղաքացիական ու որպիսի վերջին խնդիրը պարկառու է թե որ ունի հոգեկոտոր, վայր քեզի, ան առջին աշխարհաբանք քեզի ուրիշ միև ու ընդունա պատճառ եղաւ փաստաւոր վեր թե որ այսօր բարի գործք մը ընեն՝ ներքին կը մղուի ուրիշ միև ու ընդունա, և ան դժուարութիւնն որ այսօր կը գլխաւորի գործք մը ընելու աստեղ, վարը չես գտար թե որ այսօր ընեն ։ Այսպէս նաեւ կարեն ալ կրթութիւն կը բաժնայ, և թե մէկը տեսնաս որ ուղեկ է՝ կը վառահալ իրեն, յուսալով որ միշտ անանկ աղէկ մարդ պիտի մնայ ։ Առաքինութիւնն ուրիշ բան չէ, և թե ոչ վարժութիւն մը միշտ աղէկ ընելու, և ով որ ինքզինքը կը վարժեցնէ՝ աւարժին ու բարեկիրթ է ։

Արեւմտեան ալ որ կ'ուղեմ առաքելն ու քաղաքակիրթ մարդ մը բլաւ, ինչ պէտք է ընեն ։

Կառավարիչ ։

Լ. Օգոստոսեանքերդ տանձէ ։ Սոր միւր նիւթեղէն տարած մըն է ։ Հոգէն կ'ըլլայ ու հոգ պիտի գառնայ, և դուք ինչպէս կրնաս հաւանել որ ինքը հոգեայն տիրէ որ տնտես է և պատկեր Լստուծոյ ։ Ուրեմն միայն գոյարանաց հաճոյքը համար ամենն ին բան մը պէտք չէ որ ընեն, հապա միշտնայէ որ ըրածդ արդեօք պատուոյդ ու վարձանիդ հաւանաւ է թէ չէ ։ (Գոտակար է երբեմն սրինաւ որ ու անմեղ բաներէ ալ հրամարիւր պարգէս, զի առաքինաւ

Թեմա հրամայածին, այսինքն է՝ զմեզ պոկելու վարժներ, ինչ որ հարգաւոր է, մէջ կրտսիրութիւն ընելու ։

Ի. Սիւրբաղ զազմունք մը ունեցիր, վասն զի ծառ-թիւը մայր է տիպի (1) ։

Գ. Բաւ պատահման և բաւ հաճոյք մի գործեր, և ոչ իսկ առանց բաւ աւել գնելու թե որդեօք այս գործը աղաւթ ու աղէկ է՝ թե չէ՝ աւաւի խղճմանքիդ հարցուր թե աս բաւաւ ինչ հեռանք կրնայ ելլալ թե ինծի և թե աւրիշներուն նկատմամբ, և թե ինչպէս կ'երևար քեզի թե որ ուրիշ մը նայն բանն ընելու, ու ինչ կ'ըլլար թե որ ամենքը նայնպէս ընէին ։ Արեւելքի իմաստուն թագաւորներէն մէկը լեցուն քաղաք սակի պարզ և իշայն իմաստունին՝ որ աս իդատը իրեն տուաւ թէ ։ Իսկ մը ամեն-ին մի ընելու աս նայն նայն անոր կ'առաջարկէր լաւ մը կ'ընէր ։

Ի. Ստեպանէն գրեզ, և ոչ միայն պարզ բրածգ, այլ նաեւ ինչ պատճառաւ բնեղ ալ ։ Իսկ և աղքատի մը աղորմութիւն տալը, աղէկ է ։ Բայց մատնելով որ տեսնողներ կան աւ պիտի գտնեն գրեզ ։

Լ. Թե որ վրադ հակամիտութիւն մը կը տեսնաս դէպ ի առ շարն, ջառնա առաքինութիւններով անոր յաղթ թեղու ։ Իր տեսնաս որ հպարտ ես, խոնարհութեան վարժեցուր գրեզ թե որ ենթակայ ես շատ առաջ իրաւունք, ջանք որ ամենէն շնչին բաներու մէջ ալ կարգէ դուք անկեղծութիւն մը բանեցնես, մէկու մը գէմ՝ ատելու թիւն մը կրգգաս ։ Բայց մտտեցիր, ինչ սէ ու բարեգործութիւն ըրէ ։ Ամենայն կերպով փախիր այն առիթներէն որ դեռ աւելի դիւրաւ կրնաս խոտաբեցնել քու աղէկութենէդ, ու մի բեր թէ՝ այս կամ այն հակամիտութեան

(1) Խոնարհարար կ'աղաչմը Հայ կղերմ մեծ մարդ թող բարեհաճի այս տող բաւ իմաստաբերէ ։

թեանո չեմ կրնար յաղթել, ան փորձ առ թեանս դեմ չեմ կրնար կենալ, չեմ կրնար խփել խառնուածքիս յաղթել: Բնն բան կրնաս ընել, միայն թէ կամք ունենաս:

Օ. Ընդ ընդ հենդիս, և ասացի ինձ որդիս քիչս: Ընդ ընդ իմաստն է. թէ ինչպէս կուտակցուի թեան մէջ աւելի անոնց ոճն ու եղանակը կը բաժնեցնենք որոյ հետ որ ստեպ կը խռակցինք, նոյնպէս նաև որդի բաներու մէջ ալ այն մարդկանց կը հետեւինք որոյ հետ որ ստեպ կը կենակցինք: Իւրեմն գէշերէն փախիր, ագէշներուն ի խնդիր եղիր ու անոնց հետ կենակցէ, այս կերպով կրնաս ինքզնիքդ ուղղել ու բարի անուն ըստանալ, Կաւի կտոր մը գտայ որ առնուլ կը հառեր. արգետք ուրիշ տեսակ կաւ մըն էր. ափկայ, չէ. այլ վարդենեաց մէջ կեցեր էր:

Բ. Եղէկներու օրինակը կ'ըստիպէ գրեզ որ իրենց նմանիս. հակառակէն փախիր, Խառն դատէ քու ըրածներդ, իսկ ուրիշներու ըրածքս քեզիս:

Բ. Բարոյական գրեանք կարդա, և մասնաւորապէս երևելի մարդկանց վարքերն ու պատմութիւնները, մի և նոյն գիպուածներն անձիդ յարմար ցուր՝ որով առաջուց փորձ կ'ըլլաս. ու իրենց ըրածներէն սովորէ վեհանաճ գործոց վրայ զարմանալ, առաքինիները սիրել: Բայց գրքերը կերակուրի պէս են, շատ ուտելու աղէկ չէ, հապա լաւ մարտել պէտք է:

Խ. Յիշէ որ միշտ Եստուած ըզքեզ կը տեսնայ, որուն քիչ ատենէն հաշիւ պիտի տաս ամեն գործոցդ ու ամեն մտածութեանդ:

Ժ. Եստե՞ն կամքերնիս ուղղու դատ պահելու. համար պէտք եղած նախապաշտօնութիւնները, բայց գրեթէ բազմապէս թե՛ որ մեղանշն:

Ահաք է որ ընես: Եստե՞նք դեղք գըջալն է և առաջագործը որ մէյ մ'ալ նոյն սխալանոց մէջ չի յնաս. պակասութեանդ հակառակ աղէկութիւններ գործէ և ըրածներուդ գէշ հետեւնցներուն դարման ջանաս ընել: Թէ որ ուրիշն ընչիցը վնաս հասուցիր, ոչ միայն եղած վնասը հատուցանես՝ այլ նաև վատորկելու դուռ մը բաց իրեն. մէկուն փոյ գէշ խօսեցաք, ջանաս չէ թէ միայն իր վրայ լաւ խօսելու՝ այլ նաև ուրիշ և և ինչ մարդու վրայ ալ ըլլայ: Կարմիրք մեզօք արաւ տաւորեցիր. քու պատիւդ մէյ մը մը առած է, և առաջագործ առաքինութե մէջ այնպէս քարգանալ որ չար անտուգ զքեզ նաւաստացուցիր: Եւ ինչ քեզի որ այնպիսի կրօնքի մը մէջ ծնած ես, որ չէ թէ միայն անմեղք կ'օրհնէ, այլ և ապաշխարող մեղաւորին ալ թեւերը բացած կրպակէ և կ'ընդունի գինքը, երբ կը տեսնայ որ իր յոյնքանքը խոտովանելով թողու թիւն կը խնդրէ:

Ի.:

Կարեւորագործել լայն: Եստե՞սով կը կատարեալագործես մարմինդ, միտքդ ու կամքդ. այլ աս միայն բաւաւ կան չէ. հապա զուրիշներն ալ կատարեալագործելու փոյթ պիտի ունենաս: Իւրեմն ամենոյն կերպով պիտի զգուշանաս այն ամեն բաներէն որ ընկերութիւն մը կրնան պատճառել. լաւ ու օգտակար խորհուրդներ տուր անոնց որ կարօտ են, իսկ բարի օրինակ ամենուն: Կատարականութեան տարածուելուն նպատակ. զուրիշ մի ահա ճեղքներ, այլ ընդհակառակն ուրախացուրով որ առաքինութեան մէջ կը գեղեթի գինքը քաջաբերէ. պակասութեան մը մէջ սահողը սիրողաբար ուղղէ, և քու դժկամակութիւնդ ցուցաւ անպատշաճներուն դեմ: Եւ

տողներն արեւմտեան թաղի գործ-
քերով՝ եթէ կրնաս, ապա թէ ոչ գո-
նէ խօսքով. այսպէս ընելով ամենքն
ալ կրնան թէ՛ Մարտինի ու զաւարտիլի
մարտ է:

(Պարի շարժանիոն):

ԺԱՐԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՔ

Տասն Թիւերէն Գրաւոր Սեփան:

Վերնագիրս ընթերցողք հարկաւ
պիտի զարմանան այդ անուան վրայ
առաջին անգամ. այլ երբ Տեառն մե-
րոյ այն խօսքը որ կ'ըսէ՝ «Եւ բազում
սուտ մարգարէք յորիցն և զազում
մարտիկացն և յոտ. Գ. Ի. Գ. աշ-
քերիս և առաջը բերին, և մանաւանդ
պատմութեանց ալ ակնարկ մի ընին,
պիտի մտաբերեն թէ նոր մարտիկաց
յիւ մի ալ երած է, կամ յայտնուած:

Ինչոք աւելի զարմանալին սա է,
երբ ըստ ապագայ Նշանային մէջ ամ-
բարիչս Սլանան մի կ'ըսէ՝ Վրիտանի
ճշմարիտ Նշանաւորութիւնը հերքե-
լու, և ամբարշտութեան ծայրը հաւ-
նելով իւր չարամտեանն ալ կր սը-
պէ, և ամբարիչս գրուածոյն ամբա-
րիչս զմարտիկն ալ կ'ուեննայ. ըստ
ւորեալ Նշանային մէջ կ'ըսէ՝ Նշանա-
ւորն տեղ սուտ Սեփան մի կր ներկայա-
նայ. իւր հրաշքները փոխանակ իւր
ճնած քաղաքին մէջ ցուցնելու՝ օ-
տար քաղաքներ կը վաղէ « բայց աս
ալ կ'ըսենք թէ հարկաւ խեղճը ըս-
միտք դրած է աւետարանին այն խօս-
քին որ կ'ըսէ՝ «Սարգսրէ ի գաւառի
իւրում պատիւ ոչ ունի և. Յովն. Գլ.
Գ. ուստի կ'աճապարէ Կոտայք Վա-
ղարտ սոյն ամսոյ սկիզբները Վաւիթ
Սեփան անունով և իւր Տրամայն ալ
հետն ունի Սեփամ անուն. ինքզին-
քը կը քարոզէր յառնուելիք Սեփա-
ն. իւր վարդապետութիւնը երկու

փորձիկ Վաղարշերէն ապաւոր տեսարա-
կներու մէջ կ'ամփոփէ « Կրտսեանցն
մէջ իւր վարդապետութիւնը թէ աշ-
խարհային և թէ եկեղեցական միա-
պիտական իշխանութեանց հակառակ
է. հարկաւ Նշանայ ամսոյն դէմ
հակակրտ թիւն մի տնենալու է. և
իւր պատուէրներուն վերջինը վայով
կը կիքէ՝ ըսելով. Վայ այն մարդոյն որ
կ'ընդգիծանայ իմ հրատարակած պատ-
մութիւններուն. Եւ կը հրամայէ տ-
մէն ազգի իւր լեզուով թարգմանել
իր պատուէրները իբր Նշանային ըն-
դունած: Սուրբ Վաղարշ եկած էր
որպէս թէ իւր Սեփանին պաշտօնը
կատարելով այն է տիեզերական հաս-
րակապետութեան կեդրոնը հաստա-
տելով Նշանային մի մէջ, համարձ-
ման օրը ճշմարիտ Սեփանին համար-
ձած լեռնէն ելել ու նստել իւր Նշան
ալ կողմը:

Իսկ ըստ խոսքեր Վաղարշացոյ Վա-
նիմ. Նշանաւոր գոնաօրի աշխարհա-
թիւնը յաղթեց նոր Սեփանին հրաշ-
քը. և յատուկ պահանջներով Յապ-
պի նաւահանգիստը խրկելով գէպի
չոգենաւը երթալու աստիպեց, ուր
մոնեքու ժամանակ սա խօսքերը բռն է.
«Վերեւ թէ գեռ իմ ժողովրդեանս ու
զառերու ժամանակը չէ հասած և և»

— Հապաշխատանէն հեռագրով եկած
ըւրերը առ Նշանայացոյ Նշանայի
սուրբ Վաղարշի ի նպատակ Նշանայ-
աց բանակին է. և մեր լոսածը հետե-
ւեանքն են. այն է այն ամսոյ մէջ
Նշանայացոյ բանակը յարձակում մի
ընելով Սեփան քաղաքին վերայ,
առեր են յիշեալ քաղաքը՝ սւր կը գրա-
նուի եղբւր. Թեոֆիլ. Թագաւոր. ու
պատերազմին մէջ վիրաւորուելուն, և
իւր զօրքը փախուտ տալուն Նշան-
այաց ձեռքը գերի կը մնայ, և քանի մի
որէն յետոյ կը մեռնի: Հատուած
ըւրերն են « սոյն և որպէս թէ քան

տարիեայք ազատութեան են՝ ինչպէս և Ս. Բթռուշոյս կողմանէ խրկուած պատգամաւորք։ Եւս լրայն չենք կրնար երաշխաւորել և միաբանութիւնս եւ թէ ուրախութիւն մի ունիւ այն է իւր սիրելեացը ազատութեան յայտը, և անձկանալով իրապասեմք նոցա վերադարձին։ Եւ այս լուրը եկած օրուան գիշերը, Եւգրիսացոց Հիւպատոսարանը ճրագափառութիւն ըրաւ։ Տար երկկիւնք որ այս ալ անցեալներուն պէսան ըստուգութիւն չունենար։

— Տիգրանակերտէն ընդունած նա մակնեքնիս գովութեամբ կը գրեն տեղւոյն Արբազան Բաղնորդին աշխատութեանցը և ուսման յաւաքողի մութեան ունեցած փախալին վրայ։ Վաղարին մէջ եղած դպրոցները ըստ օրինի բարեկարգելէն յետոյ, գիւղերուն մէջ ևս օրինաւոր դպրոցներ հաստատել և վարժապետներ կարգած է։ Եւ մասնաւորապէս շնորհակալ կ'ըլլան Վնն։ Արբազան Հօրէն, որ անցեալ տարի բարեհաճեցաւ Սուրբ Բթռուշոյս կալուածոց արդիւնները մողվելու և աչքէ անցնելու համար Գեր. Տ. Եակոբ Ս. արքեպիսկոպոսը խրկել այն կողմերը։

Յիշեալ Արբազան եպիսկոպոսը ինչպէս կը գրեն, Տիգրանակերտու բոլոր շրջակայ գիւղերը այցելութիւն ընելով և ամեն տեղ յատենի ծանուցմամբ սէր ունենալ կը քարոզէ ազգի եկեղեցիի և գաղղայաց վրայ։ Եւ ըստ խնդրանաց բարեպաշտ ժողովրդոց և թոյլ փոքուցեան բարեխնամ Բաղնորդի շատ գիւղեր դպրոց աւտիճան տուած է։ և Արբոց Սահաբայեցւոց վանուց մէջ ալ Կազբէ գիւղի ժողովրդոց թախանձանաց և խնդրանաց համեմատ՝ Տէր Փոքոսեան տիրացու Եովհաննէսը քահանայ ձեռնադրած է ձրիապէս։

Բայց Տիգրանակերտու շրջակայները եղած Վիւրտերուն վրայ, սատարի

կը դնեալային։ Պայտ ըրած հարանա հորութիւնքը չի պատմուի կ'ընեն և յայտերին միայն բարեխնամ տէրութեան վրայ դրած են, մասնաւոր չորք կուսակալութեան բարեկարգութեան որ սկսած է կարելի եղածին չափ մոզովքեան թշուառութեանց պատճառները սրմատախիլ ընել։

— Ինչպէս ծանուցած եմք Աշտուշի Գեր. Եովհաննէս արքագոն արքեպիսկոպոսի անօրինական տեղաց յուխտ և երկրպագութեան գալը յիշեալ Արբազանը ամացա վերջերը ուղեւորեցաւ դէպի Կ. Պօլիս։ Եւ Գեր. մանիկեցի (Սարաշ) Գեր. Տ. Ս. կը տիչ որրազան արքեպիսկոպոսն ալ հասաւ Ի Ս. Բթռու, և ըստ արժանւոյն պատուեց Վնն։ Արբազան Հալը վարդապետ և Եաստիճի խրկելով ընդ յառաջ, և սիրով ընկալաւ։

— Երկրպագութեան թէ ամացա վերջերը հինգ հատ անգղիացի պատերազմական ծաւեր հասած են յիշեալ նաւահանգիստը ընդ հրամա նատարութեամբ Ս. իջերկրական ծագաւ նաւատորմին ծովապետ Խառ. Վրլաւնիս Բաշգի։ Եւ հետ դհետե թէ նաւատորմ և թէ նաւապետը կազան յայցելութիւն Ս. Վաղարիս։ Սոցա երթալէն յետոյ հինգ հատ ևս պիտի գայ կ'ըսուի։

— Ի վաղուց անտի Ս. Վաղարիս մէջ զիսաւոր ազգաց յատուկ բժիշկ գեղարան և հիւանդանոց կար և շաղգիս համար այդ միութարութիւնը որա կաւ էր։ Արբազան Պատրիարք Հօր նոր ձեռնարկութեանց մին ալ գեղարան հաստատել և բժիշկ ունենալը ժամանակին ծանուցած եմք Ս. Բթռուց արդի բժշկի արձանագրութիւնք կը յայտեն մէկ տարուան մէջ հինգ հազարի մօտ հիւանդ նոցա իլը զանաքան ազգերէ, և խիստ շատերուն ալ ձրի դեղ տրուիլը։

Սեր նպատակը ոչ բժշկին գործունեութիւնը և ոչ հիւանդաց բաղձմութիւնը յայտնել է, այլ մինչ ցարդ Ս. Վաղարշի մէջ որ իւր անուամբը ու յատկութեամբը և անօրինական տեղեաց եղականութեամբը բարդ աշխարհի մէջ առաջինն է, մինչ ցարդ կ'ըսեմք հասարակութեան համար հիւանդանոց մի չունենան' է որ կը յիշեմք: Թէ և անուրանալի է Ռուսաց և Վաղարշաց հիւանդանոցներուն անխորհր հիւանդ ընդունելին, բայց որովհետեւ չափաւորեալ թիւ մի որոշեալ է իրեն կանոն, անկէջ աւելի չընդունուիր. ուստի շատ ժամանակ եղած է, որ աղքատ հիւանդք անխորհամ մնացած են:

Իսրայէլում կառավարութեան հոգը որ միշտ աղքատաց հանգստութիւն և անգործութիւն ունենալին է, անցեալ տարի Պերու.թ. գումարեալ քաղաքական ընդհանուր ժողովին մէջ, զորք ժամանակին յիշած էմք, Ս. Վաղարշի մէջ կառավարութեան կողմանէ հասարակաց հիւանդանոցի մի չիմուիլը առաջարկեալ և անդէկադիլը 'Կոմսակոսի կուսակալին իրկած էր, 'Ամսոյ մէջ հրամանն ընդունեց կառավարութեան դրամովը հասարակաց հիւանդանոց մի չիմել յաւաքութիւն և 'ի միխթարութիւն աղքատ և անաէր հիւանդաց:

— 'Ամսոյ 10ին 'Լեզոկիայէն եկու Սկրտիշեան Կարապետ անուն տղան ժառանգաւորաց ուսումնարանի աշակերտացու, և ըստ կանոնի բժշկէն քննուելով 'ի չարտ աշակերտաց ընդունուեցաւ:

Իժմէ Պոյագրոյն օրինիլ:

Ընծապատիւ Սրբազան Հոյր.
Լեզոկիայի Կարապետ Սկրտիշեան տղան ըստ բժշկական օրինոց քննեցի

որ կազմութեամբ և ներքին զգայութեամբ առաջը բնական կը վիայեմ:

Նուստ Սահակ Գիթապճիեան.
1803 'Արիւ 23
Երուսաղէմ:
Բժիշկ Ս. 'Աթուոյս
Երուսաղէմ:

— Սուրբ 'Լեռնոյ տպարանէն 'ի ըյս ընծայուած գրքերը առ ոյժմ հետեւեալ տեղերը կը վաճառուին յառանգի հաշուով անփոփոխ:

Իերիա (Հալէպ) 'Արժ. Տ. Խաչատուր Վահանայիս գրասենեակը:

'Կոմսակոս սուրբ Սարգիս 'Լեզոկիային:

'Կահիրէ Օմիւսնայի Լազարով մեծապատիւ 'Աջոյ Սիմէօնի վաճառատունը:

Օմիւսնիս Սեծ. Տէտէեան եղբարց գրատունը:

Կիւրիւն 'Արժ. Տէր Կասպար քահանայի ձեռամբ:

Խարբերք Սեծ. Ըստուածատուր աղա Ֆէրմանեանի վաճառատունը:

Կ. Պօլիս. Սեծ. Սարգսբեան և այլ գրավաճառաց քով:

Տիգրանակերտ Կախաշեան Սեծ. Յովհաննէս աղայի վաճառատունը:

Հանգիսիս բաժանորդ գրուիլ փութաբողները կրնան վերջգրեալ անձանց միջոցաւ և կամ ուղղակի Սուրբ Լուսնաղէմ գրեւով իրենց փափաքը լեցընել:

ՄԱՐԼՈՅ ՅԱՆՁՆՈՒԱԾ:

Սաղմոս Խաչարագիր 18 բունթօ:

Տոնացոյց միջակ:

'Կործք առաքելոց:

տեան Գովհաննէս Պէյր
առեան Յ. Դերտէն Էֆէնտի
առեան Պ. Մարգարայեան
առեան Պ. Դաւեն օրիորդ
առեան Պ. Սիմէն Պէյր
Եր Գովհաննէսեան Դաղարտ աղա
Եր Վլիմաննէսեան մահտեոյ Գրիգոր աղա
Քրմայեան Գարուժիւն աղա Կեարաղի
Տօնիւրեան Գաղապաղի Գարոբ աղա
Բէիդեան Մկրտիչ Պէյր (Չ օրի)
Բէիսմէի պաշի մահտեոյ Մկրտիչ աղա
Փանտեան Գեորգ աղա
Փարաղեան Գեորգ Վժիլայ (Չ օրի)
Փէշթըմպէն մահտեոյ Միքայէլ աղա
Փէշթըմպէն մահտեոյ Սահակ աղա
Քանդուրեան մահտեոյ Անտոն աղա ոսկերիչ
Քարակեօղեան Միքայէլ աղա սրմաքէշ
Քաղախեան Առաքէլ աղա
Քեմաշեան Որսիկ Էֆէնտի (Չ օրի)
Քերքեսեան Էմեր աղա
Քէշէկեան Գովհաննէս աղա
Քէղարպէն Մարտիրոս աղա Սաղմիշի
Քընաշեան Գարուժիւն աղա
Օհանեան Եակոբ Է Բարսեղ աղայք
Օհան աղա
Փէշեմաշեան Գովհաննէս աղա
Փէրուհ Բարաշակ Պէյր
Փրէնկեան Եակոբ Էֆէնտի

ՀԱՅ ՓԱՅ

Գաղիկեան Ստեփան աղա Անդի

ՀԻՆ ԵՆԱԽԷՆԻԱՆ

Արթ. Մեարաթի վարդապետ Սեբաստեան

ԱԲԴԱԲԱՎԱ

Արթ. Արիստակէս վարդապետ Սէթրակեան

ԱՄԱԼԱՐԱ

Արթիւրեան Գովհաննէս աղա
Պիտակեան մահտեոյ Գովհաննէս աղա

ԱՄԱՐԱՇ

Առաք Մարգիս Էկեղեցւոյ վարժապետն Դուէր Մեծ
Եակոբեան Վլադիմիր Սէֆեանդրեայ
Ճոնաթան մահտեոյ Մարգիս աղա

ԱՄԱՐԶՈՒԱՆ

Գեր. Գեորգ Արքեպիսկոպոս

ՅՈՊՊԵ

Արթ. Ամանտ վարդապետ տեսուչ
Մարիկեան Բոգոսի աղա
Ս. Սուրառեան Սիմէն աղա

ՆԻԿՈՄԻԹԻԱ

Թաղապետ վերմանտեան Նիկոմիթի
Տէր Կարապետեան Մկրտիչ աղա
Տէր Միլառեան Էղիա աղա

ՈՒՆԵՄԱ (ՋԵՅՅՈՒՆ)

Յուր Գովհաննէս Էկեղեցւոյ վարժապետն Դուէր
Մեծ Եակոբեան աղայք որ Ալէքսանդրիան
Յուր Եակոբ Էկեղեցւոյ վարժապետն Դուէր Մեծ
մահտեոյ Կարապէթ աղայք Ս. Գափամանեան
Յուր Դուստրի Էկեղեցւոյ վարժապետն Դուէր
Մեծ մահտեոյ Կարապէթ աղայք Ս. Գափաման
Յուր Դուստ տաճին Էկեղեցւոյ վարժապետն
Յուր Մարգիս Էկեղեցւոյ վարժապետն

ՊԱՂԱՏԱՏ

Իսկնտակեան մահտեոյ Խաչիկ աղայ
Իսկնտակեան մահտեոյ Իսկնտէր աղա

ՊԵՐՈՒԹ

Արթ. Գեորգ վարդապետ տեսուչ

ՍԵՐԱՍՏԱՆ

Գեր. Կարապետ Արքեպիսկոպոս
Արթ. Պետրոս վարդապետ
Ահարոն (մահտեոյ) աղա
Ապահան Բարբէլ աղա
Տ. Թեոդորոսեան մահտեոյ Մարտիրոս աղա

ՍԵՆԵՐԵԿ

Արթ. Եփրեմ վարդապետ Եգեանդի
Եարապետ Սարգիս աղա
Իմէնեան Պետրոս աղա Մատենի
Ենի Գեորգ Մարգար աղա Ալիյի
Սանաթ Էմիր Կիրակոս աղա

ՎԱՆ

Արթ. Գովհաննէս վարդապետ Անտոնեան
Առաքիւն մահտեոյ Մարտիրոսեան Մարգար աղա
Խաչատուրեան մահտեոյ Մկրտիչ աղա
Դաւիթեան մահտեոյ Համբարձում աղա
Պօլեոսեան Գեորգ աղա

ՏԻԳՐԱՆԿԵՐՏ

Գեր. Եակոբ Մարգարեան Արքեպիսկոպոս
Տէր Մարտիրոս Քէշէնեան
Անտոնեան Դուստ մահտեոյ Գովհաննէս աղա
Գալուստեան մահտեոյ Եղիա աղա
Էնիկեան Կարապետ աղա
Ջերտեան սուրբան Իրիգոր աղա
Ճանաղեան Առաքէլ աղա
Միլառեան Էդհաննէս աղա
Միլիթիկէ Մկրտիչ աղա
Նաճառեան Առաքիւն աղա
Շիրիկի Դաղարեան Պետրոս աղա
Չարքանեան Գեորգ աղա
Փաղաղ Օհան աղա Էրեմի միաբան Ս. Գալուստեան
Ս. Էրազմի միլիթիկէ Եակոբ աղա
Տէր Եակոբեան Վարդան աղա
Տէր Կարապետեան Մարգար աղա
Փափաղեան Եակոբ աղա

ՏՐԱՊԷՐՈՆ

Գեր. Մեարաթ Արքեպիսկոպոս (Չ օրի)
Արթ. Գրիգոր վարդապետ
Բարեհաճաւ Լ. Գալուստեան
Մարտիրոսեան Գալուստեան Սիմէն
Գալուստեան Եակոբ աղա
Գրիգորեան Նիկոլա աղա
Խարաշեան Վարդան աղա
Կիւլպէնեան Կարապետ աղա
Կիւլպէնեան Պաղա աղա
Մարտիրոսեան Արիստակէս աղա
Միլառեան Կարապետ Մարգար աղա
Միլառեան Գովհաննէս աղա
Եակոբեան մահտեոյ Միլառեան աղա
Ս. Սեղառեան Խաչիկ աղա

ՓԱՐԻՉ

Թիւրպետեան Պետրոս աղա
Եակոբեան Մարգար աղա

ՔԻԼԻՍ

Եակոբ աղա Ալիյի (Չ օրինակ)
Պարտեան Կարապետ աղա (Չ օրինակ)
Պարտեան Գեորգ աղա

ՔԻՇՆԵԻ

Արթ. Գրիգոր վարդապետ տէր Ստեփանեան

ՅԱՆՎ

ԱՊՐԻԼ,

Դատօրհարակուլթիւն	73
Լրտօնագիր Հայ գաղթականութեանց Խրիմու . .	80
Վասն Հայկական գրոց	85
Դրականութեան գիտութեան առարկայն (շարունակելի)	87
ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ. — Լաթինի և քաղաքակիրթ պատաշի. (շարունակելի)	92
ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆՔ. — Տասն և իններորդ դարուս նոր Սեփան. — Հայեշխտանէն եկած հեռագիրը. — Գեր. Յովհաննէս և Սկրաիչ եպիսկոպոսը. — Յոպ պէէն լուր. — Ս.Քաղաքիս մէջ հասարակաց հիւանդանոցի մը հաստատուիլը. — Լորէկ աշակերտացու մը. — Դանուցմունք	94—66

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՔ

- Ա. Միծը ամէն ամիս կը հրատարակուի 24 երեսէ քաղկացեալ ութածալ թղթով.
- Բ. Տարեկան դինն է երկու արծաթ Մէքիսիէ հոնդերձ Խմասպարհի ծախքովը, կանխիկ վճարելի:
- Դ. Զատ տետրակ առնել ուզողը, պէտք է ամէն մէկ տետրին չորս դա. հէկան վճարէ: